

Plakboek nr. 5

Advertenties en krantenstukjes map
vanaf ongeveer 1930.

Deel 1.

Inhoud.

- Klokversiering.
- Runenschrift.
- Hunebedden in Drenthe.
- Het steengraf te Appelscha.
- Oorsprong der heidevelden.
- Een Germaanse burcht te Taarlo.
- 300 oude graven gevonden, grafveld Oosterwolde.
- Appelscha, het bronzen offermes.
- Oude bolwerken bij Makkinga.
- Oudheidkundige opgravingen bij Zeijen.
- De wichelroede excursie.
- Het eeuwenoude geheim der Walcherse Vliedbergen.
- De opgravingen te Gouda.
- De geschiedenis van onze bossen en venen.
- Het landschap De Lutte.
- Het Holtingerzand.

Een Klokversiering

De Wolfsangel. 72

Sinds in de kerktorens klokken hangen, heeft men deze met allerlei opschriften en afbeeldingen versierd. Meestal vindt men heiligenbeeltenissen, den naam der klok, latijnsche spreuken, waarin de klok sprekend optreedt en haar roeping mededeelt: ik roep de levenden, ik ween over de dooden, de bliksems breek ik. Vaak wordt daarnaast de naam van den klokgieter en het jaartal vermeld; ook komen namen en wapens van schenkers of kerkvoogden voor.

Daarnaast vindt men ook voorstellingen, die niet dadelijk van kerkelijken aard zijn.

Een voorbeeld hiervan biedt de groote klok van het Friesche dorp Oosterwolde. Deze klok hangt niet in een toren, maar naar in Friesland, vooral in de woudstreken, veel voorkomt, in een zwaren houten klokkestoel, die op het kerkhof, afzonderlijk van de kerk, staat.

De klok was oorspronkelijk van 1492, zij was echter gebarsten en men heeft haar verleden jaar laten hergieten. Daarbij heeft men de oorspronkelijke versiering weer laten aanbrengen, zoodat de nieuwe klok op een enkel klein verschil na — een weggelaten versiering en de vermelding der kerkvoogden van 1936 — gelijk aan de oude is.

Aan één zijde vertoont deze klok een Maria-figuur in laat-gothischen stijl. Daarnaast ziet men twee boomen, die aan den voet in een driedeelige wortel uitloopen. Het zijn dus blijkbaar levensboomen, den werldesch Yggdrasil der Germaansche overlevering voorstellend. Men heeft hier te doen met een merkwaardige laat-middeleeuwsche samenvoeging van voorstellingen, die aan verschillende voorstellingswerelden ontleend zijn.

H. J. Popping

V. Verschillende mededeelingen.

De oudste Kerkklok.

Langen tijd gold de Klok van Hekelingen voor de oudst bekende in Nederland. Zij dateert uit 1296, maar daar zij gebarsten is, rust zij sinds eenige jaren in een museum.

De alleroudste klok hangt thans misschien wel in den toren der Nederlandsche Hervormde kerk te Stedum.

Velen pennen heeft deze klok aan het schrijven gebracht vanwege haar opschrift.

M. D. Teenstra „Kroniek” II blz. 329 las er op: „Anno dm. MCCC. Campa incancionis ses drudis fusa sum” d.i. „In het jaar des Heeren 1300 ben ik klok van duivelbanning gegoten”. Anderen lezen er uit: Campa in Usem sionis, d. i. ten gebruike van het heilige Sion voor de Druiden”.

Mr. H. O. Feith, Gron. Volksalmanak 1839, blz. 184 leest het opschrift: „Anno d.n.i M.C.C.C. capa incancionis. scs. drudis: fusa. sum” of anno domini 1300 campana incancionis drudis fusa sum: d. i. in het jaar 1300 ben ik, klok van duivelbanning, ten dienste der heilige gelovigen gegoten.

Volgens C. H. Peters, Gron. Volksalmanak 1899 luidt zij: „Anno dni. MCCC Capa. incansionis, scs. drudis fusa sum” d.i. In het jaar des Heeren 1300 ben ik, klok van duivelbanning, ten dienste der heilige geloovigen gegoten”.

C. H. van Borssum Waalkens, „De Vrije Vries” 1886 leest: „Anno dni (Domini) M.C.C.C. tepe (tempore) incancionis (incarnationis) scs (sanctis) D.R.V.I.S. fusa sum, en vertaalt: In het jaar des Heeren 1300 ten tijde van de Vleeschwording (Kerstmis) ben ik ter eere van de heiligen D.R.V.I.S. gegoten.

Al deze heeren hebben het mis, misleid als ze zijn door het afschrift van een schoolmeester, die de woorden niet lezen kon en ze verkeerd overschreef.

Ds. M. ten Broek, predikant te Westeremden wilde door eigen oogen zien, waartoe hij zelf den toren beklom en een onderzoek ter plaatse instelde. Hij wist een zeer nauwkeurig afschrift van de op de klok voorkomende woorden te maken.

In de Gron. Volksalmanak 1929 blz. 9 doet hij verslag van zijne bevinding. Het opschrift luidt: Anno dni (Domini) MC.CC tepe (temporis) inventionis, sce (sancte) crucis fusa sum, vertaald: „In het jaar des Heeren 1300, ten tijde van het vinden van het heilige kruis, ben ik gegoten”.

Het feest der Kruisvinding valt op 3 Mei.

Maar bedoelt tepe (tempore) hier een bepaalde datum? Had er dan niet die moeten staan? Zoodat misschien beter vertaald zou kunnen worden „omstreeks het vinden van het heilige kruis”.

Naast deze klok hangt er nog een grootere klok in den toren, die in 1878 gegoten is, terwijl wij met Peters van meening zijn, dat er vroeger drie klokken zijn geweest.

Immers in de klokkestoel is plaats voor drie klokken naast elkaar. Hoewel de balken van de middelste afdeling niet van klokkesmeer doortrokken, gelijk het geval is met de balken, waaraan de beide andere klokken hangen, is de bouw van dit middenvak zoodanig, dat er een klok in moet gehangen hebben. Er zijn tappen tegen de balken aangebracht tot steun. Anders had men deze ruimte wel opgevuld met kruisbalken.

Stedum.

J. J. WOLDENDORP.

Onze Kerkklokken.

DATUM.

XLIII.

Mierlo.

In de kerk dezer plaats troffen we 'n harmonisch tweegelui in de kleine terts *es, ges*. En merkwaardig genoeg: beide zijn het Maria-klokken. Beginnen we met de kleinste, die aan haar mond 1.17 M. wijd is. Den naam van haar maker vermeldt ze niet. Haar beknopt opschrift luidt:

† maria vocor anno domini M CCCC XIII mensis aprilis.

De woorden zijn door 'n dubbele open punt gescheiden, terwijl boven het duizendtal en de XIII eenzelfde punt staat. De inscriptie herinnert naar vorm en inhoud sterk aan de Maria-klok van 1407 te Drunen en de Katrina-klok van 1412 in de Hervormde kerk te Heusden. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze afkomstig van denzelfden gieter. Bevatten kerk- of gemeente-archief misschien nog eenig gegeven, dat de ontdekking van z'n tot nu toe onbekenden naam op het spoor kan brengen?

De groote klok in Mierlo's toren heeft 'n onderdiameter van ruim 1.41 M. Haar éénregelig randschrift zegt:

sancta maria anno domini M CCCC LXI jan van vendlo.

Na maria, domini en jan staat 'n kruis; achter anno vertoonen zich twee symetrische figuren tegen elkaar; tusschen de deelen van 't jaartal staat tweemaal 'n dubbele open punt; op het jaartal volgt een ranke bloemvaas, waarin drie lelietakken; 't geheel wordt afgesloten door 'n leeuw-figuur.

Over den gieter dezer klok, Jan van Venlo, heeft Martin Jansen indertijd 'n lezing gehouden, die in de Maasgouw van 1881 no 136—138 verscheen en later door „Bouwsteen 1”, grootendeels werd overgenomen. Van deze gegevens willen we hier 'n dankbaar gebruik maken met de correcties, die door latere bevindingen zijn geschied, en met toevoeging van zelf-gevonden materiaal.

Deze gieter Jan is 'n Limburger, die volgens toenmalig gebruik zich „van Venlo” noemt naar de plaats van zijn geboorte of verblijf. De meeste klokken van hem, die gelukkig nog behouden bleven, zijn dan ook in Limburg te vinden. Maar ook in onze eigen provincie en zelfs in 't buitenland verkondigen de voortbrengselen van z'n kunst nog immer den roem van z'n naam. We zullen die maakfels hier in 't kort bespreken met behulp der gegevens, die geschiedenis en klokkenopschriften ons aan de hand doen.

Als oudst bekende klok vonden we die te Broekhuizen uit het jaar 1437 met de vermelding: „iohannes de velo me fecit”.

Tien jaar later volgt de klok in de Herv. Kerk te Sint Geertruidenberg, waar de maker zich noemt: „jan die cloggieter van venlo”. Verdere bespreking zullen we daar ter plaatse geven.

Van denzelfden tijd vonden we ook 'n klok bij J. J. Raven in z'n boek „The Bells of England”. In 1483 werd het invoeren van klokken uit den vreemde in Engeland verboden. Dit moet zeker 'n voorzorgsmaatregel zijn geweest, omdat er voor dien tijd bijna niets te vinden is, dat door dit verbod voortaan als contrabande werd beschouwd. Toch wordt er vóór de regeering van Richard III nu en dan wel 'n geval aangetroffen. Zoo komt er in 1647 te Baschurch, Shropshire, 'n klok van Venlo met het opschrift: „† maria int iaer ons heeren m cccc xlvij” met den naam *ian van venloe*.

Dat Jan van Venlo als klokkengieter ook in Engeland maar al te weinig gekend was, blijkt uit 'n vertaling van deze, voor ons zoo overduidelijke inscriptie, die we hier als curiosum laten volgen. Een enthousiaste inwoner van Wallis, die deze Hollandsche regels voor woorden in zijn moedertaal aanzag, gaf ze aldus weer: „Wanneer onze levensdraad is afgesneden, worden we doode aarde; de ziel vertrekt door de spheren naar de eeuwige glorie”.

Van 1449 dateert de S. Geirtrudisklok te Lottum, die volgens haar opschrift in de maand Juni werd voltooid „per magistrum iohannem de venlo”. De nauwkeurige lezing, door Mialaret bezorgd, verbetert tevens het verkeerde jaartal door Habets gegeven.

De klok te Straelen, dateerend uit 1459 toont dit opschrift:

Sanctus Anno heit ick, al onwer verdrie ick. Jan van Venlo goet me. Gerret te Bornbeek, Jacob Ubricht, Jan an ghin ind.

Naar chronologische volgorde komt dan de bovengenoemde klok te Mierlo van 1461

De Martinus-klok te Venlo van 1600 ned. ponden, die Habets met het jaartal 1373 opgeeft, zal wel van 1473 dagteekenen.

Van 1484 (volgens de Maasgouw van 1480) dateert de oude bankklok te Elsloo. „Inden joer van LXXX due waert die groote cloeck te Elsloe opter Maesse by Steyn gegoetten, des mondachs nae sacramentsdach”. Haar opschrift luidt:

† Anna milleno quater C octogeno: IV mensis may fuerat; fusaq : campana : hoc cunctis grata; marie nomen michi data : de venlo fecit iohannes me : bene refecit. † dyt ys der gemeynde cloeck van Elslo.

In 1489 maakte Jan van Venlo de prachtige Gothische doopvont voor de kerk van St. Marya te Werk-Maastricht. Ze prijkt met de inscriptie „Johannes a Venlo me fecit anno domini MCCCCLXXXIX”.

Verder vonden we 'n klok genoteerd te Viersen met het jaartal 1506 van z'n naam voorzien „Anno Domini M vunft hondert en zes. Johs. de Venlo me fecit. Maria is der name mijn, met sent Helena en Agatha, Des Thuij wijllen wijr verwaren vor dat helsehe Fuij. et verbum caro factum est.

Maar het late jaartal, dat 'n 69-jarige werkzaamheid van onzen gieter zou noodzakelijk maken dwingt tot eenige reserve, om deze klok op zijn naam te zetten. Ze kan beter het werk zijn van 'n jongeren naamgenoot. Bevestiging voor die meening vinden we in 'n aantekening der protocollen van het voormalig kapittel der O. L. Vrouwe kerk te Maastricht, 1488—1503. Daar wordt 14 Mei en 22 Juli gesproken van 'n klok, aan de H. Barbara toegewijd, en gegoten te Maastricht door den geelgieter Jan van Venlo, bijgestaan door z'n jongeren broeder Jan „Johannes de Venloe conglutinator campanarum iunior”.

We zijn geneigd de klok van 1506 als het werk van dezen junior te beschouwen. Dit geldt dan nog te meer omtrent de klok van 800 K.G. te Blitterswijk uit het jaar 1509, die te lezen geeft: „Johs. de Venlo et Johs. de Straelen me fecerunt”.

En welke Jan van Venlo, de oudere of de jongere broer goot dan met denzelfden compagnon de klok van 1493 te Meerlo?

Dezelfde kwestie krijgen we eveneens bij 'n ander compagnonschap voor twee klokken uit 1492 te Nunhem met de mededeeling op de groote klok: „† sancte servaes iohas devenlo gradus devenlo mefecit anno dni m cccc xcii” en op de kleine: „ego vocor ihs maria iohs devenlo gra devenlo mefecit anno dni m cccc xcii”.

Moeten de volgende klokken ook worden toegekend aan Jan van Venlo? Eerstens de raadhuis-klok te Venlo: „Jhs maria Johes me fecit anno dni m cccc xciii”, welke versierd is met het wapenschild van Gelderland?

In de tweede plaats: de klok der St. Martinus-kerk te Venlo uit 1468 met 'n gewicht van 2800 ned. ponden „† nomen meum est ihesus † jan got mi. anno dmini M CCCC LXVIII”.

Martin Jansen noteert ook als 'n maaksel van Jan van Venlo 'n klok te Beesel. Daarop heeft hij het jaartal 1442 gelezen. Dit was voor hem de oudst bekende klok van dezen gieter (zooals we zagen is die van Broekhuizen uit 1437 vijf jaar vroeger) en baseert hij op deze foutieve lezing het vermoedelijk geboortejaar van Jan van Venlo pl.m. 1420. De klok in kwestie dateert echter van 1464 volgens het nauwkeurig gegeven van Mialaret: „ihesus..... maria iohan kloekengieter † anno domini in cccc lxiij”.

Deze datum klopt ook beter met het volgende: „Volgens twee perkamenten oorkonden, afkomstig van de hertogen Arnold en Adolf van Gelre : 1465—13 Maart vergunt hertog Arnold zijnen ondersaten van Beesel 25 bunders uit de gemeentegronden te mogen verkoopen om de kosten van het gieten van nieuwe klokken te dekken. En 1468—30 November verieent hertog Adolf den ondersaten van Beesel bij de 25 geschonkene bunders nog één bunder uit de gemeente, en spreekt die 25 bunders vrij van de zijner heerlijkheid verschuldigde tienden .

Gebruik, verspreiding en herkomst van het Runenschrift.

LEZING VAN PROF. DR. J. G. N. KAPTEIJN.

In een gisteravond boven de Coöperatieve Zuivelbank te Leeuwarden gehouden vergadering van het Friesch Genootschap, sprak professor dr. J. G. N. Kapteijn, hoogleeraar te Groningen over gebruik, verspreiding en herkomst van het Runenschrift.

Het Runenschrift, aldus spreker, dat eens over de heele Germaansche wereld bekend was en daarom het nationale alphabeth der Germanen genoemd kan worden, bestond uit 24 letters, welke evenals die van het Phoenicische alphabeth alle een naam hadden, b.v. het teeken voor de A heette Aas (god), dat voor de X Kaan (gezwel) enz. De letters kwamen in een bepaalde andere volgorde voor als bij ons. Dus niet A, B, C, D, E, F, G, enz., doch F, U, Th, A, R, K. Vandaar dat analoog met het woord alphabeth (de beide eerste Grieksche letters alpha en beta), het wel Futhark wordt genoemd.

Voldeed het oude Futhark aanvankelijk aan de behoefte van alle Germaansche volken, die alle een vrijwel gelijke taal spraken, later toen de Germaansche dialecten meer en meer van elkaar gingen afwijken, wijzigde zich ook het Runenalphabeth. O. m. werden aan dat in gebruik bij de Germaansche zeevolken, Ingvaeonen (Frisen, Angelen, Chauken, enz.) nieuwe letters toegevoegd.

Ook de letters bij verschillende Ingvaeonische volken in gebruik, vertoonen nog weer kleine verschillen, wat voor de identificatie der vondsten een zeer bruikbaar hulpmiddel oplevert. Zee kan men b.v. aan de lettervormen der in Friesland gevonden inscripties met meer of minder zekerheid vaststellen of men hier te doen heeft met inheemsche of van buiten geïmporteerde voorwerpen.

Spreker behandelt vervolgens enkele Runeninscripties in Friesland, alle gevonden na 1850, als het zwaardje van Arum, het beenen skeletje van Hantum, het amulet van Wynaldum, het bracteetaaf van Hitzum, het kamfondraal van Fierwerd, enz. De inscripties zijn altijd zeer kort en bestaan uit eigennamen of tooverformules. Steeds hebben zij een magische beteekenis. Onze Germaansche voorouders toch gebruikten het Runenschrift niet voor het doen van mededeelingen (b.v. het schrijven van brieven), maar zij schreven aan deze letterteekens zekere wonderkracht toe. Zij zouden geluk brengen of onheil afweren. Zoo leest men op een weerswaardje gevonden in de provincie Groningen en daterend uit de achtste eeuw „Adegistu meth Gishildu”. Voor „Adegistu en zijn vrouw Gishildu”, blijkt bedoeld als husamulet voor een echtbaar. Een bezweringsformule vindt men op een boutje in de vorm van een spoeltje ook in Groningen gevonden. De inscriptie bestaat evenals destijds bij bezweringsformules het gewoont was, uit twee deelen, een episch deel, waarin een voorval, dat eenmaal is geschied, wordt verhaald en een gedeelte, dat betrekking heeft op de speciale gebeurtenis, waarvoor de bezwering dienst moet doen. Zoo luidt bedoelde inscriptie vrij vertaald: Op de Koningsburg heeft Hamzet door Runen de branding bezworen. Door de Runen op dit staafje worde de branding stil.

Is het eerste gedeelte der formule keurig afgewerkt, het tweede (practische gedeelte) is er haastig en slordig ingereten waarschijnlijk op het oogenblik, dat de bemanning van een schip het wilde gebruiken om storm te bezworen en kort voor het met het gebruikelijke ritueel, in zee werd geworpen.

Dat niet alle Runeninscripties van zuiver heidensche afkomst zijn, bewijst een in Friesland gevonden, maar waarschijnlijk uit Engeland afkomstig inschrift, dat beteekent de deemoedige, een begrip, dat veel meer Christelijk dan heidensch aandoet.

Voor in Engeland en Scandinavië (waar de Runen later ook voor het doen van mededeelingen werden gebruikt) vindt men op voorwerpen met Runeninscripties eeuwenlang heidensche en Christelijke motieven door elkaar. In de Zweedsche provincie Dalecarlië was bij de bevolking tot in de achttiende eeuw het Runenschrift, zij het dan ook in gewijzigden vorm, bekend.

Wat de Friesche landen betreft hier vindt men Runen tot in de negende eeuw. Maar dan is het door de steeds voortgaande Christeniseering ten doode opgeschreven. De kerk toch trad er met kracht tegen op.

Na een overzicht te hebben gegeven van de voornaamste Runeninscripties in de verschillende landen, waaruit blijkt dat 't schrift oorspronkelijk vooral voorkwam op wapenen en voorwerpen, die als amuletten dienst konden doen, doch later ook op Christelijke reliquiënkastjes en grafsteenen, kwam spreker tot de belangrijke vraag omtrent de herkomst van de Runen.

Hieromtrent bestaan verschillende theorieën, waarvan wij hier de volgende willen noemen.

1. De Runen zouden zijn afgeleid van het Latijnsche alphabeth uit den keizertijd, een theorie, die, waar men tot voor kort althans geen Runen vond ouder dan de 2e eeuw na Christus, oppervlakkig gezien niet onaannemelijk mag klinken. Bij de vergelijking echter van het Futhark met het Latijnsche alphabeth stuit men op te groote moeilijkheden om haar waarschijnlijk te achten.

2. Waar de oudste Runen — naar men meende — werden gevonden op het Balkanschiereiland, werd er over gedacht, dat de daar wonende Germanen het bij de naburige Grieksche bevolking inheemsche cursiefschrift met enkele aanvullingen uit het Latijnsche alphabeth en een heel enkele letter van eigen vinding zouden hebben aangepast — nadat een en ander voor eigen gebruik gewijzigd was — voor administratieve doeleinden. Ook hier heeft men groote schriftkundige moeilijkheden. En bovendien het feit dat de andere Runen louter en alleen voor

magische doeleinden werden gebruikt, maakt deze hypothese vrijwel onaannemelijk.

3. Later hebben enkele vondsten, o. a. van een helm met een Germaansche inscriptie, doch in Etruskische letterteekens een spoor gebracht dat leidde naar de Etrusken. Waar het bleek, dat ook Gallische invloeden niet vreemd aan het Futhark zijn hebben Scandinavische geleerden deze theorie aldus uitgewerkt: De Galliërs zouden een letterschrift — semodelleerd naar eigen behoeften — hebben overgenomen van de Etrusken en de Germanen het hunne, en dan weer naar eigen behoeften semodelleerd van de Galliërs. Zulk een dan zou geschied in de eerste en tweede eeuw na Christus.

Dit is in het kort gezegd de stand van de wetenschap op dit oogenblik.

Echter hebben vondsten o. m. in het Zuid-Oosten van Friesland en Drenthe aanwijzingen gegeven, welke spreker in andere richting hebben doen zoeken.

In de eerste plaats vond de heer Poppinga te Oostervelde een bronzen mes met handvat, hetwelk gedateerd kan worden ongeveer 1200 jaar voor Christus.

Een Grieksch geleerde, wien spreker dit voorwerp liet zien, meende, dat het op Euxta gevonden moest zijn. En inderdaad is het een zuiver specimen in Achaische — dus voor-Grieksche — cultuur. Ook vertoont het een opschrift, dat hoewel beschadigd, zeer sterk aan het Achaisch schrift herinnert. Kan men bij deze vondst nog denken aan import, anders wordt het met een groote bij Norg gevonden steen met letterteekens van het Achaische schrift uit de Minoische periode, die en wegens het materiaal, waaruit hij bestaat en wegens zijn groote omvang gemakkelijk geïmporteerd kan zijn. M. a. w.: In het tweede millennium voor Christus is er in Drenthe iemand geweest, die het schrift der oude Kretensers kende en dit in een grooten zwerfsteen betelde. Het is niet onwaarschijnlijk, dat men hier te doen heeft gehad met een station van den barnsteenhandel van de Middellandsche-zeevolken, die alvorens hun barnsteen van de Oostzeelanden te halen, eerst een tusschenland deze waar betrokken uit de omgeving van de Noordzee.

Nam men vroeger steeds aan, dat het oeralphabeth, waarop alle Europeesche schriftvormen tusschen een uitvinding zou zijn van de Phoeniciërs, anderen beweerden, dat de eer van deze uitvinding toe kwam aan de Achaiërs. En het is in dit verband van belang, dat in de laatste jaren op het schiereiland Sinaï een schrift is ontdekt, dat door vele geleerden thans wordt beschouwd als de „missing link” tusschen de Egyptische hieroglyphen en het Phoenicische alphabeth.

In het Zuid-Oosten van ons land heeft men nog andere vondsten gedaan, die een zeer merkwaardig licht op de herkomst van het Runenschrift kunnen werpen.

Ontwikkelde het Achaische beeldschrift in de Minoische periode zich tot lineair schrift, ook in het zuid-oosten van ons land vond spreker op een klein voorwerp uit ongeveer 1600 voor Christus een inscriptie, welke van dezen overgang spreekt en waaruit hij het oer-Germaansche woord „lukus” meent te lezen, d. w. z. iets dat slingerend naar beneden hangt. Ook het woord Amulet heeft oorspronkelijk deze beteekenis.

Merkwaardig is ook een polsbeschermertje uit het museum te Enschede. Ook hier vindt men, evenals in 't pas genoemde amulet, lineaire schriftteekens en beelden van dieren en menselijke gezichten enz. dooreen. Beschouwt men deze lineaire schrittteekens als Runen dan vindt men het woord „wajimotio" een woord; dat in het oer-Germaansch onduidelzinnig de betekenis heeft van een voorwerp, dat een ongeluk afweert. Ook de door deze inscriptie heen afgebeelde figuren, als een kop, een vogeltje, aren, een hand, een god, die de attributen van den oer-Germaanschen eenigen god Thiuur vertoont, wijzen op Germaansche symboliek.

Een zeer groote moeilijkheid is nog, dat men vanaf dezen tijd pl. m. 1500 jaar voor Christus tot de eerste eeuw na Christus geen Runen aantreft. Dit kan een gevolg zijn van het vergaan van het materiaal, waarop de inscripties zijn aangebracht. Van belang is in deze een vondst in de terp te Ezinge uit de tweede eeuw voor Christus n.l. een zeer verweerde nap, welke naast een voorstelling van de Nerthus-cultus, ook een inscriptie vertoont, die echter door den desolaten staat, waarin zij verkeert, niet meer te ontcijferen is.

Hoe dit ook zij, het pas gevonden materiaal wettigt een ernstig onderzoek. Vooral de vergelijking van de namen der Runen met die van de Phoenicische letters is in dit verband wenschelijk.

Leem. Crd. 18. 1. 35

HEILIGE LIJNEN IN DRENTE

De vraag of de vele hunebedden, de tallooze offerbergen in de Oude Lantschap ook iets méér met elkaar te maken hebben, stelt zich iedereen die wat dieper op de zaak ingaat. Zoo iemand trekt dan op een kaart lijnen van het eene hunebed naar het andere enz., maar eindigt al gauw omdat dit niets oplevert. Dit kan begrijpelijk worden als men vindt dat bijv. de hunebedden van Rolde nooit zichtbaar kunnen zijn voor iemand die bij dat van Ballo staat; wel is het mogelijk dat van hieruit het hunebed van Loon te zien is, tenminste vroeger gezien werd. De hunebeddenlijn Ballo-Loon is dus iets bijzonders; dit blijkt nog duidelijker als men ziet dat de tumulus in De Brandbergen (of De Tak) onmiddellijk O. naast den Witten Heuvel (die van de heilige vrouw Geertruida) zeer nauwkeurig in diezelfde lijn gelegen is (hij is de eenige, met eiken hakhout begroeit). Hunebedden zijn voorchristelijke heilige plaatsen; dit blijkt uit den naam: Pape-looze kerk te Sleen; en uit dien van het noordelijke hunebed te Rolde (vagina diabolica of diabolis); het blijkt ook uit volksverhalen en -gebruiken. Dus de hb-lijn Ballo-Loon kan als heilige lijn worden opgevat.

Eerste Lijnenstelsel.

Deze lijn heeft nog meer bijzonderheden. Haar stand is niet zuiver N-Z.; zij wijkt plm. 10 graden naar het W. af (m.a.w. haar azimuth bedraagt 169° 52' 26"); denzelfden stand hebben de lijnen van den Rolder Toren naar Heuvel 15.4 in 't Balloër Veld (een offerberg);

van 't hoogste punt der Negen Bergjes (het heuvelheiligdom) in de Rom. Legerplaats, ten O. v. Peest, naar den Peizer kerktoren; van den toren van Vries naar den toren van Eelde.

Deze lijnen zijn dus evenwijdig. Loodrecht op de beide laatste staat de lijn kerktoren van Vries—kerktoren van Norg; deze loodlijn bevat ook het straks genoemde punt in de Negen Bergjes. De Vriessche toren en de 9 Bergjes zijn dus snijpunten in een overigens nog onbekend rechthoekig lijnenstelsel, waarvan klaarblijkelijk ook de beide eerste lijnen (hb-lijn Ballo-Loon en toren Rolde hoogte 15.4) deel uitmaken.

Dr. Crd. 23. 3. 34

Vondsten in het veen van Drenthe.

Een veenbrug. Brandkuilen.

In het Emmer-Erfscheidenveen, in de nabijheid van de vermaarde Emmerschans, werd de vorige week, op instigatie van de Oudheidskamer te Emmen, een veenbrug blootgelegd, loopende van de zandige hoogten bij Angelslôo naar het Deutsche Schwartenberg. De dwarsliggers van deze brug hebben een lengte van 2—2½ M. bij een doorsnede van 15—20 c.M. Ze zijn verbonden door 4 à 5 liggers van 5 c.M. doorsnee bij een lengte van 1 M. Alle zijn van eiken- en berkenhout. Het gesloten brugdek is van eikenrijshout. De brug ligt geheel in het wit- of mosveen. Dr. A. E. van Giffen die voorloopige onderzoeken verricht, stelt den tijd van herkomst in de late middeleeuwen. In tegenstelling met de Romeinsche brug, de Buinerbrug en andere tot dusver ontbloote veenbruggen vertoont deze verkeersweg een gesloten dek.

Een buitengewoon belangwekkende vondst werd gedaan te Klazinaveen, gem. Emmen. Op veenplaats no. 80 aldaar, in de nabijheid van de voor eenige jaren ontdekte veenbrug, hebben arbeiders bij de dalgrondontginning een tiental brandkuilen ontdekt. Zoowel de fossiele koolplekken als de artefacten lagen onmiddellijk onder de toendra-bank. Waarschijnlijk corresponderen ze met dergelijke vondsten, onder Oosterwolde gedaan door de heeren H. J. Popping, dr. Burch en dr. Beyerinck, en hebben we hierin te zien een typische kamp der rendierjagers uit het mesolithisch tijdperk. In die tijden was de mensch voor zijn levensonderhoud afhankelijk van de aanwezigheid van de rendierkudden, zooals nu nog met de Lappen en andere arctische volksstammen het geval is.

Een tweede stelsel.

Een ander lijnenstelsel heeft als grondslag den Martinitoren in Groningen; de nu volgende rechte lijnen zijn namelijk alle op dit hooge bouwwerk gericht:

hunebed b. Noordsleen—hb. Pape-looze kerk—Anderen—Hillige Berg bij Gasteren—De Hof te Zeegse—De Dilgt—Martini-t.;

De Krim b. Koevorden—Mantinge—kerk Westerbork—Offerberg de Schattenberg (in 't Zwiggelter Veld)—hoogste offerberg in 't Messenveld b. Taarlo—Oosterbroek—Martini-t.;

Meppel—Havelte—De Olde Hof te Norg—de Fol—Martini-t.;

Oosterhesselen—Rolde—Tinaarlo — Martini-t.; Koevorden (let op koe!)—Ballo—Taarlo (let op tar—stier!)—Martini-t.;

We kunnen deze lijnen kerklijnen noemen; tusschen offerbergen, hunebedden en kerken bestaan zeer nauwe betrekkingen; berg, hunebed (de volksnaam is steenberg) en kerk beteekenen in den grond precies hetzelfde; zooals de Pape-looze Kerk zonder paap was, zoo werden later de steenen kerken zonder de saal- (=heils-) mannen, de selemender of slemender van den ouden godsdienst; zij moesten ruimen voor de priesters van den nieuwen godsdienst.

Bezcekt men de punten van het laatstgenoemde lijnenstelsel dan wordt de bedoeling van het stelsel duidelijk: optische berichtgeving. Men behoeft deze niet uitsluitend als door middel van vuren te denken; de hoog intellectuele bevolking onzer breedten behoeft bij een geschiedkundig onaanbaar Archimedes van Syracuse niet achtergesteld te worden; in het hartje van de Veluwe heb ik voorhistorische spiegelresten gevonden.

Het derde lijnenstelsel.

Een derde stelsel heeft het Cisterciënser nonnenklooster Essen b. Gron. tot brandpunt:

Ter Apel (klooster)—de Hilde (b. Gieterveen)—Essen;

Maria in de Kampjes (pas ontdekt klooster onder Ballo boerderij Kampjes)—Grönniger stukken b. Loon—Tinaarlo—Essen;

Asser klooster—Vries (is vree-s, vergelijk de talrijke vree- (=vrouw-) plekken in Drente)—Ide—Haren—Essen;

Witten (vooralnog legendarisch klooster)—Zeljen—Essen.

Kloosterlijnen! Het ligt voor de hand, ze zoo te noemen. Dat we hier met voorchristelijke vrouwenconventen te maken hebben — wier voor-naamste taak mede was: het bezorgen der doden, in de moerassen! — is na de ontdekkings-geschiedenis van het ware Maria in Campis, duidelijk.

H. BELLEN.

Nieuwblad N. Tijds.
25.6.34.

Het steengraf te Appelscha, dat voor enkele jaren werd ontdekt, ligt aan het fietspad Hiidenberg—Jeugdherberg in de heide, Zuidelijk van het dorp.

Deze omgeving heeft reeds veel aan belangrijks uit de oudheid opgeleverd. In een ontginning in dit heidecomplex kwam vorig jaar een nederzetting uit de laatste periode van den steentijd voor den dag, waarin vele werktuigen en wapens werden gevonden. Een der fraaiste bronzen wapens van ons land, een versierd mes met zeldzame runen-inscripties, werd ook uit den heidebodem hier te voorschijn gebracht.

Het steengraf, laatste type van de hunebedden, welk type gewoonlijk steenkist wordt genoemd, is tot dusverre het eenigste in zijn soort in ons land. In Duitschland, o.a. op de Lüneburger heide, en in de Noorsche landen, zijn ze echter vrij veel gevonden. Ze representeren den jongsten tak der megalithicons en dateeren, naar algemeen wordt aangenomen, uit het allerlaatst van den jong-steentijd en den vroegen bronstijd.

Waren de oudere, grootere hunebedden massagraven, deze steenkisten waren veelal individueele graven. Hun afmetingen konden daardoor kleiner zijn.

Intusschen zijn ook voor deze bouwwerken nog achtingswaardige steenbrokken benut; de grootste deksteen te Appelscha weegt over de 5000 halve kilo's en is ruim 2 M. lang.

Bijgaven worden er zelden in gevonden. Daar de steenkisten na de begraafing van het lijk direct werden afgesloten en geen toegangspoort bezaten, de draagsteenen in den grond werden gebouwd en de deksteenen met een zandheuvel werden bedekt, was hier later geen gelegenheid om aan den doode nog offergaven te brengen.

De houtskolen, die in de kistaarde werden gevonden, duiden er echter op, dat hier di-

rect bij of na de teraardebestelling een offer- vuur heeft gebrand.

De bevoering van de steenkist was verder niet, zooals bij de oudere hunebedden, van keien, doch van platte, geslagen plaatjes van gelaagde steen, gelijk dit ook bij de buitenlandsche het geval is.

Dat de steenkisten in ons land zoo zeldzaam zijn geconstateerd, kan zijn oorzaak hierin hebben, dat in die historische periode het klimaat zeer droog was en men voor dien tijd hier veelal een zeer schaarsche bevolking aanneemt.

In dit tijdvak (de sub-boriale periode) werd in de venen de zg. grenshorizont (geconstateerd door den Duitschen prof. Weber) gevormd.

Men mag echter de schaarschte dezer gedenkteekenen niet alleen schuiven op rekening van de weinige dichtheid der bevolking. We kunnen veilig aannemen, dat heel wat grootere en kleinere steengraven zijn vernield door de mannen, die in vroegere jaren door de heidevelden zwierven om steenen te zoeken voor onze zeeweringen en later voor de mac-adam-klopperijen voor de verharding der wegen.

Er is toen enorm veel verwoest van de monumenten, door onze voorvaderen opgericht uit piëteit voor hunne dooden. Ook heel wat steenen met voorhistorische teekeningen en runen-inscripties zijn toen verloren gegaan. Hadden de puntijzers der keiendelvers in die dagen op de steenen van het graf te Appelscha gestooten, ook daarin zouden dan gewis kruitgaten zijn geboord om ze te laten springen.

Door de goede zorgen van de Reservekas te Appelscha blijft het Appelschaster steengraf thans gelukkig bewaard in een mooie omgeving van bosch en heide, niet ver van de bekende duinen.

Met de natuur verweven

De Germanen waren echte natuurmensen en heel hun geest was met de natuur verweven. In elk stukje natuurleven zagen zij een symbool van hun eigen leven en van hetgeen er om hen heen gebeurde. Zij wisten van de zonnewenteling. Ze zagen haar in den zomer een grooten boog aan den hemel beschrijven, in den winter een kleinen en wanneer die boog zijn minimum had bereikt, dan wisten ze, dat de omkeering kwam, dat de weg werd ingeslagen naar een nieuw leven, een nieuw zonnjaar. Dan was het de tijd der feesten en der verwijding. De jonge kinderen moesten ingewijd worden in de beteekenis van den zonnegroeg en was van dien boog niet de braamstruik een symbool, die lange soepele takken schiet, die met een boog ter aarde buigen, om daar opnieuw te wortelen? Zat daar niet de symboliek in van de jeugd, die ook den ouderdom opvolgt, van de jonge generatie, die zich zelfstandig maakt van de oudere? Daarom kropen de kinderen door de braamstruikbogen om gewijd te worden voor hun levenstaak en opgedragen te worden aan den jongen lichtgod, die ongeschreden kwam op een kleinen zonnegroeg. Ziedaar iets van de beteekenis der Braambergen, die men zoo talrijk vindt in de Germaansche streken.

In de omgeving van De Lutte is ons echter geen Braamberg bekend. Wel vonden we daar tusschen de stoom-tramlijn en den weg naar Denekamp een Hondenburg. Tusschen den Hondenberg en de Hooge Lutte ligt het Duivenval. In de Roorder Heurne-hoek ligt de Stutbol en daarmede komen we weer op het gebied der paarden. Een merrie is in het Duitsch een „Stute“, een paardenfokkerij een „Gestüt“. Een „stee“ is in Engeland een strijds en, o, groote overgang, in Twente heet witte- en krentebrood „stoete“ en onze Hollandsche paardefokkerijen heeten „stoeterijen“.

Wat dat nu met ons wittebrood te maken heeft? Wel, het paard was bij de Germanen het offerdier. We weten nu echter al wel, wanneer men iets offerde, dat een symbool van het paard kon zijn, dan was dat evengoed. Gaf men iets, bijv. het wittebrood, den vorm van een paard, dan stond dit brood voor het paard. Nu zijn er nog streken, waar op bepaalde dagen brood gebakken wordt, dat veel op een liggend paard lijkt. Bij ons werd vroeger de stoete gebakken op den kortsten dag, den dag, gewijd aan St. Thomas, hier nog lang heel gemoedelijk „stoetentooms“ genoemd. Die stoete was dus eigenlijk bestemd om op het mid-winterfeest, in plaats van een paard, geofferd te worden. Stoete was voor 50 jaar in Twente nog iets zeldzaams, men at algemeen roggebrood, liefst van eigen verbouw. Stoete kwam, dat vertellen alle oude menschen als jeugdherinnering, alleen op de Hooge feestdagen op tafel, waardoor de afkomst van het offermaal wordt aangeduid.

In „de Lutte“ komen nog veel meer interessante namen voor, ook zulke, die blijkbaar gekerstend zijn, bijv. het „Kruisselt“. Door dit landgoed loopt een opmerkelijke oriëntatielijn naar de plek, waar vroeger Marke-vergaderingen plaats hadden op den Lutteresch en verder naar den: „Monninkhof“. Ook ligt daar het „Heilige Holt“. Voorts vindt men er de „Hel“. Of dit een demonisatie is, of het oude woord hel voor licht, durven we niet uit te maken. In elk geval heeft deze holle weg zijn helschen naam niet gekregen, omdat het er „zo 'n kleien was vuur mensken en peerde“ die transporten moesten verrichten door dit ravijn, dat ze zelden „'t was doar de hel“, zooals de volksmond het wil.

RALPH BENDER.

lad

STEENGRAF TE APPELSCHA.

Laatste type van de hunnebedden. — Het eenige in Nederland.

Het graf thans gerestaureerd.

Het steengraf te Appelscha, dat voor enkele jaren werd ontdekt, ligt aan het fietspad Hildenberg—Jeugdherberg in de heide ten zuiden van het dorp Deze omgeving heeft reeds veel belangrijks uit de oudheid opgeleverd. In een ontginning in dit heidecomplex kwam vorig jaar een nederzetting uit de laatste periode van den steentijd voor den dag, waarin vele werktuigen en wapens werden gevonden. Een der fraaiste bronzen wapens van ons land, een versierd mes met zeldzame runen-inscripties, werd ook uit den heidebodem hier te voorschijn gebracht.

Het steengraf, laatste type van de hunnebedden, welk type gewoonlijk steenkist wordt genoemd, is tot dusverre het eenige in zijn soort in ons land. In Duitschland, o.a. op de Luneburgerheide en in de Noorsche landen, zijn ze echter vrij veel gevonden. Ze representeren den jongsten tak der megalithicons en dateeren naar algemeen wordt aangenomen, uit het allerlaatst van den jong-steentijd en den vroegen bronstijd.

Waren de oudere, grootere hunnebedden massagraven, deze steenkisten waren veelal individuele graven. Hun afmetingen konden daardoor kleiner zijn. Intusschen zijn ook voor deze bouwwerken nog achtingswaardige steenbrokken benut; de grootste deksteen te Appelscha weegt over de 5000 halve kilo's en is ruim 2 M. lang. Bygaven worden er zelden in gevonden, daar de steenkisten na de begraving van het lijk direct werden afgesloten en geen toegangspoort bezaten, de draagsteenen in den grond werden gebouwd en de deksteenen met een zandheuvel bedekt, was hier later geen gelegenheid om aan den doode nog offergaven te brengen. De houtskool, die in de kistaarde werd gevonden, duidde er echter op, dat hier direct bij of na de teraardebestelling een offervuur heeft gebrand. De bevoeling van de steenkist was verder niet, zooals bij de oudere hunnebedden, van keien, doch van platte, geslagen plaatjes van gelaagde steen, gelijk dit ook bij de buitenlandsche het geval is.

Dat de steenkisten in ons land zoo zeldzaam zijn geconstateerd, kan zijn oorzaak hierin hebben, dat in die historische periode het klimaat zeer droog was en men voor dien tijd hier veelal een zeer schaarsche bevolking aanneemt. In dit tijdvak (de sub-borale periode) werd in de velden de z.g. grenshorizon (geconstateerd door den Duitschen professor Weber) gevormd.

Men mag echter de schaarschte dezer gedenksteenen niet alleen schuiven op rekening van een weinig dichte bevolking. We kunnen veilig aannemen, dat heel wat grootere en kleinere steengraven zijn vernield door de mannen, die in vroegere jaren door de heidevelden zwierden om steenen te zoeken voor onze zeeveringen en later voor de mac-adam-klopperijen voor de verharding der wegen. Er is toen enom veel verwoest van de monumenten, door onze voorvaders opgericht uit pieteit voor hunne dooden. Ook heel wat steenen met voorhistorische teekeningen en runeninscripties zijn toen verloren gegaan. Hadden de puntijzers der keiendelvers in die dagen op de steenen van het graf te Appelscha gestooten, ook daarin waren dan de kruitgaten geboord om, ze te laten springen.

STEENGRAF TE APPELSCHA.

Laatste type van de hunne-
bedden — Het eenige
in Nederland.

Het graf thans gerestaureerd.

Het steengraf te Appelscha, dat voor enkele jaren werd ontdekt, ligt aan het fietspad Hildenberg—Jeugdherberg in de heide ten zuiden van het dorp. Deze omgeving heeft reeds veel belangrijks uit de oudheid opgeleverd. In een ontginning in dit heidecomplex kwam vorig jaar een nederzetting uit de laatste periode van den steentijd voor den dag, waarin vele werktuigen en wapens werden gevonden. Een der fraaiste bronzen wapens van ons land, een versierd mes met zeldzame runen-inscripties, werd ook uit den heidebodem hier te voorschijn gebracht.

Het steengraf, laatste type van de hunnebedden, welk type gewoonlijk steenkist wordt genoemd, is tot dusverre het eenige in zijn soort in ons land. In Duitschland, o.a. op de Luneburgerheide en in de Noorsche landen, zijn ze echter vrij veel gevonden. Ze representeren den jongsten tak der megalithicons en dateeren naar algemeen wordt aangenomen, uit het allerlaatst van den jong-steentijd en den vroegen bronstijd.

Waren de oudere, grootere hunnebedden mas-sagiaven, deze steenkisten waren veelal individueele graven. Hun afmetingen konden daardoor kleiner zijn. Intusschen zijn ook voor deze bouwweiken nog achtingswaardige steenbrokken benut; de grootste deksteen te Appelscha weegt over de 5000 halve kilo's en is ruim 2 M. lang. Bijgaven worden er zelden in gevonden, daar de steenkisten na de begraving van het lijk direct werden afgesloten en geen toegangspoort bezaten, de draagsteenen in den grond werden gebouwd en de deksteenen met een zandheuvel bedekt, was hier later geen gelegenheid om aan den doode nog offergaven te brengen. De houtskool, die in de kistaarde werd gevonden, duidde er echter op, dat hier direct bij of na de teraardebestelling een offervuur heeft gebrand. De bevoering van de steenkist was verder niet, zooals bij de oudere hunnebedden, van keien, doch van platte, geslagen plaatjes van gelaagde steen, gelijk dit ook bij de buitenlandsche het geval is.

Dat de steenkisten in ons land zoo zeldzaam zijn geconstateerd, kan zijn oorzaak hierin hebben, dat in die historische periode het klimaat zeer droog was en men voor dien tijd hier veel al een zeer schaarsche bevolking aanneemt. In dit tijdvak (de sub-boriale periode) werd in de venen de z.g. grenshorizon (geconstateerd door den Duitschen professor Weber) gevormd.

Men mag echter de schaarschte dezer gedenkstenen niet alleen schuiven op rekening van een weinig dichte bevolking. We kunnen veilig aannemen, dat heel wat grootere en kleinere steengraven zijn vernield door de mannen, die in vroegere jaren door de heidevelden zwerven om steenen te zoeken voor onze zeeveringen en later voor de mac-adam-kloppenijen voor de verharding der wegen. Er is toen enorm veel verwoest van de monumenten, door onze voorvaders opgericht uit pieteit voor hunne dooden. Ook heel wat steenen met voorhistorische teekeningen en runeninscripties zijn toen verloren gegaan. Hadden de puntijzers der keiendelvers in die dagen op de steenen van het graf te Appelscha gestooten, ook daarin waren dan de kruitgaten geboord om ze te laten springen.

Telegraaf 16.4.33

oorspronkelijk boschgronden.

Hoe meer de techniek overal doordringt, des te meer verdwijnt het landschap. — Drie soorten heide. — Het ontstaan der vegetatie. — Uitlooting van den bodem.

het „loodzand“ ligt dan veelal een „oerbank“, een harde, ondoordringbare laag, waarin ijzerafzettingen voorkomen. Loodzand en zandoei zijn door dezelfde oorzaak ontstaan. Het neerslagwater spoelt uit den humus en uit de poreuze zandlagen de oplosbare bestanddeelen het in dit zakwater opgeloste ijzerhydrocarbonaat vlokt op een bepaalde hoogte te zamen met de meegevoerde humuszuren uit, waarbij het zich als limoniet, ijzerhydroxyde, afzet. De zandkorrels worden door dit mengsel van limoniet en humus tot een harde „bank“ aan elkaar gekit. Het loodzand daarboven is dus ontiaan van zijn oplosbare stoffen en daarom uiterst zuur en onvruchtbaar. Onder de oerbank zit het zand, zooals het vóór deze totale uitwasching oorspronkelijk geweest is. Dit zand is geel van kleur. Groote en dikke oerbanken houden het water op den duur tegen, zoodat zoo'n heideveld moerassig gaat worden. De struikheide moet dan voor dopheide plaats maken en wanneer het proces nog verder door gaat, voor gagel en veenmos. We krijgen dan een begin van hoogveenvoorning.

In het algemeen echter is de heide droog, kuikdroog en dor. De eigenaardigheid doet zich nu voor, dat ondanks dit uiterlijk karakter, men de heidevelden juist vindt in streken met een vochtig klimaat. Gaan wij de verspreiding na, dan blijkt, dat men ze alleen vindt in gebieden niet ver van de kusten der Noord- en Oostzee, waar een zegenrijk zeeklimaat heerscht en waar de wintertemperaturen niet al te laag worden. Hoezeer ze lijden onder sterke koude, is gebleken in den strengen winter van 1928—'29, toen de heide en ook de brem in het voorjaar gedeeltelijk afgevroren waren. De heide, die dus veel water noodig heeft, verdampt ook veel, daar ze op open kale terreinen groeit, blootgesteld aan zon en wind. Tijdelijk kan ze aanzienlijk uitdroging verdragen, de harde en stijve structuur zorgt er voor, dat ze niet, zooals sappiger planten, verwelkt.

„Woeste gronden“.

Het ontstaan dezer vegetaties is een zeer interessant gebeuren. Vroeger meende men, dat deze „woeste gronden“, die onvruchtbaar zijn, van oudsher bestonden in dezen vorm en eenvoudig niet voor cultuur in aanmerking zijn gekomen. Heide beteekent dan ook oorspronkelijk slechts „onbebouwd land“, later noemde men zoo de landen, die onvruchtbaar waren en onbewoond, totdat dit woord ook op de vegetatie dezer gebieden is overgegaan en ten slotte overdrachtelijk als „heiden“, op wilde en niet-christelijke volkeren.

Evenwel, de heide als landschapsvorm op hoog en zandgrond is een secundaire, door menschen beïnvloede vegetatie. Uit oude archieven, uit de ontleding der dorpsnamen, is gebleken, dat waar thans heide is vroeger bosch heeft gestaan. In de vroege Middeleeuwen en ook later nog, heeft men de loofbosschen dezer streken grondig gekapt. Daarmee is ook het onvruchtbaar worden van den grond begonnen. Bosch houdt n.l. water vast; toen het weg was begon het uitspoelen van het zand en de vorming van banken. De heide, wier oorspronkelijke standplaats de hoogvenen en de kalkarme duinen van Noord-Holland en de Waddeneilanden was, en die ook op open plekken in

het bosch voorkwam, ging zich als echte zonnepiant, die ze is, uitbreiden toen het bosch verdween. De uitlooting van den bodem maakte de voorwaarden voor het bosch om opnieuw terrein te veroveren ongunstig. Het plaggensteken en het houden van schapen beletten bovendien den boomgroei. Op de Luneburgerheide, die als natuurmonument gereserveerd is, worden deze bedrijven dan ook in stand gehouden. Gebeurt dat niet, dan gaan vooral de dennen zich uitbreiden.

Tegenwoordig verdwijnt de heide overal weer ten gevolge van de cultuur, zooals die eens haar ontstaan bevorderde. Het is niet het bosch, dat ze verdringt, maar de landbouw, die in den vorm van kunstmest de uitgespoelde zouten weer in den bodem brengt. Daarom is het in Nederland ook dringend noodzakelijk, dat het schoone heidelandschap, al is het dan niet een geheel oorspronkelijke formatie, voor verdwijnen wordt beschermd. Gelukkig is dat reeds gebeurd in Drente, de heideprovincie bij uitstek.

Dr. B. POLAK.

(Nadruk verboden).

ongerepte natuur, bestaat die nog in ons land? In de dijken vastgelegd, de zand in ons land wordt kunstmatig gehouden op peil gehouden. Onze onvolprezen zij zijn door menschenhand gegraven en later door den wind verder naar de oost uitgeblazen. Lijnrechte slootjes worden de eveneens door de cultuur gegraven weilanden, de polders zijn leeggemaakt, door hooge dijkwallen tegen oploop behoud.

Blijft er in het Westelijk Nederland niet een echte natuur meer over dan het zee- en de duinen. De duinen, voor zoover kunstmatig beplant zijn met helm of voor zoover zij niet door de water zijn uitgedroogd, zijn nog een na-oorspronkelijk landschap. Helaas, ongerephheid vindt men bijna niet zoo die nog te vinden is, dan zijn de terreinen dikwijls nog afgezet en met het opschrift „Verboden Toegang“. Hoe meer de techniek overal doordringt, hoe meer de behoefte aan land zich doet gevoelen. Hoe meer de bevolking zich uitbreidt, hoe meer verdwijnt het oorspronkelijke landschap. Gelukkig evenwel behoeft een land niet te veranderen aan de natuur onderworpen te zijn, om toch mooi te zijn, en nergens is dat beter als juist in Holland, met zijn weilanden, polders en rivieren. Indien men den mensch in het landschap geleverde veranderingen geleidelijk daarin geïntegreerd zijn, dan wordt toch een harmonisch geheel verkregen.

In ons land geldt nu de heide, de zandgrond met zijn zandverstuivingen als een echt natuurlandschap.

Wanneer men „heide“ een welomschreven niet mis te duiden vegetatie-eenheid, een onzer drie heide-soorten, de struikheide, de dopheide of de kraaiheide den bovenste rang geeft, doch waarbij de andere soorten slechts een min of meer belangrijke rol vertolken. De struikheide bedekt de grootste oppervlakken, vochtige plekken evenwel wordt uitsluitend door de dopheide ingenomen. De kraai- of besheide is niet zoo algemeen bekend. Ze draagt niet de mooie violet- of roode heidebloemen, maar brengt in den nabijgelegen zwarte glimmende heidebessen voort. De wortel vindt men zeer veel in het Oosten van ons land en op de wadden-eilanden. Behalve de heide-soorten die de vegetatie haar karakteristiek maken, weet ieder hoe tot de gemeenschappelijke wij met „heide“ aanduiden, ook andere planten behooren, die hier en daar verspreid staan, en die een eigen kleur aan het landschap geven. Wij denken daarbij aan de brem, aan verschillende grassen, aan de veenmos, aan het duvelsnaaigaren, dat op de heide parasiteert en aan de jeneverbes, die soms aan Italiaansche cypressen groeit.

De heide is alle min of meer stijve, weinig sappig, die op deze zure, kalkvrije en onvruchtbare zanden, de op atlasen en kaarten als „woeste“ gronden gequalificeerde plekken groeien.

De heidezandbodem.

De heidezandbodem nu is het typisch Direct onder het levende heidekruid ligt een laag van afgestorven planten, samen tot een bruine korst, met weinig structuur welke door de arme heidebewoners als „moer“ gestoken wordt. Van deze vierde plaggen zijn soms hun huizen gebouwd. De heidebewoners noemen deze humusvorming, die uit materiaal bevat, dat na uitdroging en overblijft van de doode resten der heide „Trockenturf“, droogturf; turf, die in het water of in een met neerslag verzadigde massa zich heeft afgezet maar op een droog terrein. Onder de plaggenlaag ligt een dun laagje donkerbruin, door zand gekleurd zand en daarna dikkere lagen van het zoogenaamde „loodzand“ of „schierzand“ dat een grijswitte kleur heeft. Onder

Een Germaansche burcht te Taarlo

Aan den bovenloop van de Drentsche A, waar de deelen van het riviertje nog „diepje“ heeten en waar het stroompje nog een lint is op den breeden band van groenlanden, ligt Taarlo. Zeker niet buiten de wereld, de fraaie asfaltweg van Vries—Zeegse—Loon—Assen heeft Tarel, dit is de onvervalschte naam der volkstaal, in het autoverkeer opgenomen — zonder tekort te doen aan den eigen aard van deze echt Drentsche plaats. De eersten die in verre tijden zich hier gevestigd hebben, deden zocals men dat in de meeste Drentsche boerschappen treft: waar de hogere zandgrond heilend wegdook onder het moerassige veen van stroom of plas kwamen de plaggen hutten te staan, die de komende gesachten gingen herbergen. Zoo had men het hogere land voor bebouwing vlak bij de hand, het onmisbare water en de even onmisbare turfgronden. Zoek nu niet meer naar de plaggenhutten, statige boerderijen prijken tusschen het zware geboomte van Taarlo, al sinds eeuwen, de plaggenhut is hier legende. Zooals straks ook legende zal zijn de onafzienbaarheid van de Drentsche heidevelden, het fraaie bruine fond voor den band van grazig groen met zeeblauw kernlint: groenland met stroom. Straks, want nu ligt de rem van de cruis op den tractor van de heide-ontginning. De krasheid waarmede de overgang van neste welvaart tot verlammende voorzichtighe d zich voltrok, spreekt nog duidelijk tot u in dit mooie landschap; hier een stuk heide, aan drie zijden omvat door bouw- en weiland: een punt van het ontginningsprogramma, dat niet meer kon worden afgewerkt. Of nog klaarder: een heideperceel voor de helft gescheurd door den sterken motorploeg en toen in den steek gelaten. Ze liggen nu niet meer te wachten, die zware voren, op de cultuurzaden van den boer, de vegetatie van den oerbodem, algen en mossen zijn weer aan 't werk getogen den lossen grond geschikt te maken voor den hooger plantengroei der heidevelden.

Zoo een perceel, ten halve gescheurd, vindt men in het Oostersch veldje van Taarlo. Dit Oostersch veldje zou men zonder enige weifeling willen zoeken ten Oosten van Taarlo. Maar het ligt een kwartier loopen ten Noorden van de plaats. Dit is een van de verrassingen, waarvoor men als landschapsonderzoeker in Drenthe vaker komt te staan; zoo kan men den Westerweg vinden vrijwel ten noorden van Assen. Heeft men nu de noodige argeloosheid afgelegd, dan stelt men zich de vraag of bijv. die naam Oostersche Veldje niet heel wat ouder is dan het tegenwoordige Taarlo en of de oorspronkelijke plaats niet gelegen was ten westen van het Veldje. Het omliggende landschap rechtvaardigt

deze vraag ten volle. Want vlak ten westen van het Veldje vindt men de oudere Tarelsche eschgronden, iets verder de oudste. Op de eerste lag vroeger een offerberg, deze akkers heeten nu nog Bergakkers, de laatstgenoemde waren in de tijden dat op den berg geofferd werd de bewoonde hoogte. Dit was dan het voorhistorische Tarel; naar zonsopgang, het Oosten, de bron van alle goed, lag eerst de offerberg, daarachter het Oostersch Veldje

De bewoning van zulke esschen, die steeds hooger waren dan de omgeving, kon kortgeleden nog duidelijk worden waargenomen in de Witter Esch (nabij Assen); onder de akkerlaag — die er toen dus nog niet was — vond met een 3 M. diepe put met zware eikenhouten wandversterking en scherven van de 6e—11e E. n. C. De bewoning van deze hogere esch eindigde tengevolge van daling van het grondwater. Hetzelfde beeld gaven de vondstomstandigheden van de urnen te Rolde aan den Stationsweg, eenige weken geleden; hier maakte een zandstuiving aan de bewoning een einde. Zoowel de ontruiming van de Witter Esch als de overstuiving te Rolde hebben dus dezelfde oorzaak: watervermindering, urooigte. De ontruiming van de Tarelsche esch zal dezelfde oorzaak hebben; het ontstaan van het tegenwoordige Taarlo valt dan in de tijden omstreeks 1000—1200 n. C.

In dit Oostersche Veldje ligt, afgezonderd, een langgerekte kringvormige wal met gracht, de voormalige germaansche burcht of „börg“,

zocals de volkstaal latere omsloten ruimten van dien aard nóg noemt. De weg er heen is gemakkelijk te vinden; de asfaltweg van Taarlo naar Oudemolen — het oude Up den A, later Ubbena — maakt ongeveer halverwege een vrij scherpe bocht, eerst naar rechts en dadelijk daarop naar links; er ligt links aan den weg een eiken boschje, het eenige van den heelen weg. Zoodra men dit boschje is gepasseerd, verlaat een landwegje den asfaltweg in Zuid-Oostelijke richting, dus rechts achterwaarts; op dit punt is men ongeveer 350 M. van de börg verwijderd. Dit landwegje heeft aan zijn rechterkant de esch en wel de Bergakkers, aan zijn linkerkant een rog niet lang geleden aangemaakt weiland. Op 100 M. van den asfaltweg eindigt deze weilandbelending en maakt plaats voor een groot stuk heide; deze is vooraan nogal moerassig, en men doet goed het landwegje nog een kleine 100 M. te volgen, aan is de heide zeer goed begaanbaar. Men gaat dan naar links, dus in Noord-Oostelijke richting: ongemerkt volgt men den alouden weg naar de börg. Deze heeft men na een goede 100 M. bereikt bij den Zuid-Westelijken ingang, op den hoek van het straks genoemde weiland. Dadelijk ziet men nu duidelijk het zuidfront van de börg, den wal met de daar buiten omheen loopende gracht. De kringvormige omwalling ligt met haar lengte-as ongeveer Oost-West en deze meet plm. 110 M.; de breedte van het zoo gevormde plein is plm. 50 M. Dit plein, dus de binnenruimte van de omwalling, ligt duidelijk hooger dan de omgeving; de plm. 10 M. breede strook van dopheide — aan de Zuidzijde buiten langs den greppel nog duidelijk te onderscheiden te midden der struikheide — heeft ongetwijfeld het materiaal geleverd voor versterking van den wal en de ophooging van de binnenruimte

Aan de westzijde, daar zijn we vlak bij, is de gracht en een deel van den wal verdwenen in den greppel, die het weiland van straks aan zijn Oostzijde begrenst. Ten deele is deze vervaging ook toe te schrijven aan de plm. 25 M. breede strook over de geheele lengte van de börg, die eenige jaren geleden omgeploegd is. Men is toen namelijk begonnen met het plm. 180 M. lange perceel waarin de börg ten deele gelegen is, te ontginnen, maar midden in het werk is men daarmee geëindigd. Van de börg is dus ongeveer de helft omgeploegd en dit zou men jammer kunnen vinden. Maar deze omploeging heeft, juist omdat zij niet voltooid is geworden, voor het oudheidkundig onderzoek, groote waarde. Van het omgeploegde gedeelte is namelijk een vrij groot oppervlak met tamelijk grilligen omtrek, bezaaid met scherven van voorhistorisch aardewerk. In de 3 of 4 jaren dat deze grond zoo los heeft gelegen, hebben regen en wind de kluiten vlak gestreken en alles wat aan grootere voorwerpen nabij het oppervlak

lag, gereinigd en zichtbaar gemaakt: aardewerkscherven, stukken houtskool, steenen werktuigen. Uit akkerbouwkundig oogpunt is het zeer interessant te zien, hoe, juist alléén waar de scherven liggen, zich een heele kolonie van mossen heeft ontwikkeld; waar de scherven ontbreken, vindt men ook deze mossen niet.

Waar wal en gracht hun Noord-Westelijke bocht nemen, duidt een kleine, verploegde hoogte aan, dat hier eens een tumulus in den wal heeft gelegen. Daar oudheidkundig bodemonderzoek hier in geen enkel opzicht nog heeft plaats gehad, zal deze tumulus ongetwijfeld nog merkwaardige bijzonderheden opleveren. De Noordzijde van de börg valt voor een gedeelte samen met de noordzijde van de omploeging. In den Noord-Oosthoek takt zich van den ringwal een bijwal af in Oostelijke richting, zoodat niet onwaarschijnlijk, de börg aan de Oostzijde een voorhof of iets dergelijks heeft gehad. Het Oostelijk walgedeelte is grootendeels verploegd

Het geheele Zuidelijke deel van de börg en, zocals straks gezegd, ook de Zuidelijke omwalling en omgrachtig, zijn nog volkomen onaange-roerd; de Zuidgrens van de omploeging snijdt daardoor juist het schervengedeelte van de heele börg middendoor, iets van groot belang voor een deskundig onderzoek. De Zuidelijke wal vertoont ongeveer 48 M. ten Oosten van den eerstgenoemden, grooten Zuid-Westelijken ingang een 3 M. breede onderbreking met vulling van de gracht, ongetwijfeld de vroegere Zuidpoort. Ongeveer weer 20 M. Oostelijk hiervan vindt men buiten tegen den wal een put met

Dr. e. Assen Cd
S. y. 33

de woordige bovendoorsnede van plm. 6
nader onderzoek ook binnen de börg
put voor den dag brengt, zou deze put
de omwalling, elke krijgskundige betee-
de van de börg kunnen uitschakelen.

De scherven, die in het Zuidelijke geploegde
als gezaaid liggen, verschaffen ons
Zij deelen mede, dat de plek bewoond is
van plm. 100 v. C. tot plm. de 11e eeuw
men vindt de fraai gepolijste, fijne scher-
den laten Latène-tijd, het grovere
van de eeuwen na Chr. en de zware
vaasranden van de latere Karolin-
eeuwen. De steenen beschavingsresten
geen vuursteen; het zijn granieten,
sandsteenen en kwartsieten; werktuigen
gchamerd en geslepen is; brokken van
kelen die eens gediend hebben als af-
van een vuurhaard, enz.

rol de geslachten, die deze börg hebben
gespeeld hebben in het volksleven der
De heer Popken te Zeegse, wien het
van zijn streek na aan het hart ligt
wien ik dezé vergeten börg in den na-
van den 9en Juli vond, heeft me verteld
Drentsche „börg“-bewoners in de laatste
Zij waren de woordvoerders van de
Drenten in hun omgeving; zij gaven raad
als erom werd gevraagd. Zij waren
op zoon de wetenden volgens onge-
weten. Men vindt de resten van deze
verhouding nog onder merk-
vormen in het 20ste-eeuwsche Drente.
bedem, dialect en folklore in dit geval
de oude Tarelsche börg weer een keer te-
fundamenten blijken te zijn waarop de
van ons volk moet worden opge-

H. BELLEN.

Het grafveld te Oosterwolde

Nieuwe opgravingen

Het indertijd door den heer Poppen te Oosterwolde ontdekte grafveld is onder leiding van dr. v. Giffer geheel blootgelegd. Het is zooals reeds werd bericht, gelegen tusschen Vledder en Doldersum. De eerste naam beteekent (volgens Jellinghaus) „vlietend water, dat zich verspreid over moerassigen bodem”. Doldersum beteekent D'olde hiem of heem, m.a.w. „het oude erf”. Het is dus een reeds in oude historische tijden bewoond gebied, maar de opgravingen hebben aangetoond dat hier ook in voorhistorische tijden belangrijke nederzettingen zijn geweest.

Er zijn ongeveer driehonderd graven gevonden. De meesten daarvan bevatten alleen crematie-resten, want het grafveld dateert uit den tijd der lijkverbranding. Deze crematie-resten — onverbrande stukjes been en asch — lagen grootendeels los in den grond, maar waarschijnlijk zullen zij wel ter aarde zijn besteld in een sindsdien vergaan omhulsel van organische stof. De beenderen worden thans door deskundigen onderzocht, die na zullen gaan of ze van mannen, vrouwen of kinderen zijn, vooral om vast te stellen, of meer dan één persoon in een graf is bijgezet. Sommige crematie-resten werden in urnen gevonden, van wie en enkele zeer goed bewaard zijn gebleven. Een grooter aantal is in scherven uiteen gevallen, maar deze zullen zoo goed mogelijk weder in een gezet worden.

Om de graven heen zijn de sporen der oude greppels gevonden, waarvan de

grond gediend heeft om urn of grafkuil met een hoop zand te bedekken. Langzamerhand zijn die greppels met humus gevuld en het kleurverschil van den grond laat thans de plaats dezer greppels nog herkennen. De meeste graven waren rond; enkele waren van langwerpigen vorm. Een van deze laatste was duidelijk verlengd.

MERKWAARDIGE OMSTANDIGHEID

Merkwaardig was, dat de greppelkringen om de graven elkander slechts hoog zelden sneden; zij waren klaarblijkelijk met opzet uit elkaar gehouden. Dit respecteeren van de dooden is wel in tegenstelling met de gewoonte in onzen tijd, waar na een zeker aantal jaren vaak de oude graven worden opgegraven om het terrein weder voor nieuwe begrafeningen te gebruiken.

Midden op het grafveld werden nog de sporen van een eigenaardig gebouwtje gevonden, die uit een aantal palen bestonden, cirkelvormig geplaatst met een doorsnede van ca. 4 meter. In het midden daarvan bevond zich nog een zware paal. Vermoedelijk heeft op de cirkel van palen eertijds een dak gerust. Behoort dit raadselachtige gebouwtje bij het grafveld? Het is moeilijk te zeggen, ook al omdat de ronde palenrij op één plaats een greppel van een der graven snijdt.

Over den tijd, waarin men dit grafveld aanlegde, valt nog niet veel met zekerheid te zeggen. Vermoedelijk is het begin van den aanleg tegen het einde van den bronstijd te stellen.

Waar de nederzettingen over het algemeen in dien tijd niet groot waren, mag men wel aannemen, dat het grafveld zeer vele jaren in gebruik was. Mocht het gelukken deze nederzetting zelf in het omringende maagdelijke veld op te sporen, d.w.z. de grondsporen ervan, dan zou men aan de hand van het te vinden aantal hofsteden hieromtrent eenige berekening kunnen maken.

Wat bij Oosterwolde o.m. opgegraven werd. Stille getuigen van een eeuwenoude beschaving.

Appelscha.....

Appelscha — het bekende Friesche dorp, zoo vaak voor Groningers het doel van een uitstapje — ligt in de onmiddellijke nabijheid der grens van Drenthe. Men vindt hier een voortzetting van het Drentsche diluviale plateau, dat ongeveer gaat tot de lijn getrokken van Wolvega naar Veenwouden. Over de helling van dit gedeelte stroomden oudtijds langs evenwijdige geulen de riviertjes: Linde, Tjonger, Koningsdiep of Boorne. Tusschen deze rivierdalen liggen de waterscheidende ruggen van zand- en grintgronden waarop de verschillende dorpen ontstonden. Op de vlakke en komvormige terreinen werden in den loop der eeuwen zware lagen hoogveen gevormd. Appelscha, Peperga, Finkega liggen op een en denzelfden rug. Duurswoude, Lippenhuizen, Gorredijk liggen op een dergelijken rug, evenals dit het geval is met Ureterp, Beetsterzwaag en Siegerswoude. Oldeberkoop, Nijebekoop, Wolvega, Sonnega ontstonden ook op zoo'n langgerekte verhevenheid. Nog een andere rug loopt langs Haule, Donkerbroek, Jubbega, Oude en Nije Schoot. Het uitgestrekte woeste hoogveengebied werd onderbroken door deze ruggen en door strooken moerasveen langs de riviertjes.

Deze zuidoosthoek van Friesland vormt een deel van de natuurschoonrijke Wouden of „Wälden”, zooals de Fries zegt. Men treft hier prachtbosschen, paarse heiden, zandverstuivingen, Compagnonsvaarten, veenderijen, gekanaliseerde riviertjes. Prachtig zijn de duinen van Bakkeveen, heerlijk de bosschen van Beetsterzwaag, Oltterterp, Oranjewoud, de heiden bij Elsloo en — niet te vergeten — de zandverstuivingen en duinen van Appelscha. De Wälden, waarvan de dichter Harmen Sytstra zingt:

Moai sunder weargea binne de Wälden;
Smúk skaedzjend beamtegrien, oeral yn 't
roun;
Blier laeitsjend boulân, tierige greiden,
Sjongende fûgels, sannich de groun!

(Mooi, zonder weerga, zijn de Wouden;
Gezellig schaduwend boomgroen, overal in 't
rond;

Blij lachend bouwland, weeldrige weiden,
Zingende vogels, zandig de grond!)

deze heerlijke „Wälden” worden als 't ware door Appelscha afgesloten. Een typisch landschap, een gezondheidsoord! Hier werd voor eenige jaren dan ook het Friesche Volks-Sanatorium gesticht, vlak bij de mooie zandduinen met hoog opgaand hout en kreupelboschjes. Deze omgeving wordt vaak aangeduid als Stellingwerf, dat verdeeld is in twee gemeenten: Oost Stellingwerf, waarin Appelscha ligt en West Stellingwerf. Stellingwerf vormde steeds een heel afzonderlijk landschap. Naar landsaard en taal verschilt

het veel met de overige deelen van Friesland. 't Landschap stond meer alleen; vond daarin juist z'n kracht, de oude Saksische aard bleef er lang bewaard, evenals het dialect. De naam Stellingwerf is ontleend aan de drie Stellingen of rechtbanken, die hier oudtijds de rechtszaken behandelden en afwikkelde. De hertogen van Saksen hebben de Stellingen in een vasten rechtstoel en regeering veranderd. De eerste Grietman was de heer Lammert Piers. Het wapen van Stellingwerf was een gevleugeld viervoetig dier met een eigenaardig voorkomen. De lange staart is over den rug gebogen en gekruld met twee ringen van letters. In den binnensten las men: „Juste judicate filii hominum”, d.w.z.: „Oordeelt rechtvaardig menschenkinderen”. In den anderen stond: „Sigillum universitatis terrae Stellingewar”, hetgeen beteekent: „Zegel van Stellingwerf”.

Een oeroude buurt. De bekende oudheidkundige H. J. Popping te Oosterwolde deed hier vele opgravingen. Belangrijke merkwaardige vondsten waren daarvan het resultaat. Langzamerhand verkreeg de heer Popping een groote interessante verzameling alleroudste archeologica: vondsten, die dateeren van 1000 tot 25000 jaren vóór Christus. Hij vond tal van werktuigjes van vuursteen, een commandostaf van rendierhoorn, een onbewerkt gedeelte van een rendiergewei, een fraai bronzen mes, gevonden te Appelscha, steenen bijlen, enz. De verzameling werd in 1935 aangekocht door het Friesch Museum te Leeuwarden en vindt daar veel belangstelling. Veel veen is er afgegraven, een klein restant van het eens zoo groote veengebied is slechts over gebleven. De heer Popping beschrijft het hoogveengebied als „een oord, geschuwd door den mensch, want „het veen was quad”, gevaarlijk voor wie zich er in dorst te wagen. Een oord, waarvan de sagen spraken, waar de dwaallichten dansten, waar ratelende geluiden in donkeren nacht de komst van harde wegen en spoorwegen voorspelden, waar reeds lang te voren geheimzinnig geklop het nieuwgebouwde huis in de ontginning had voorspeld, waar de wandelaar in het midden van de nacht vlak naast zich de twaalf slagen van een torenklok hoorde”.... Boven het veen staken zandruggen en -koppen uit. Sommige van die zandkoppen droegen namen: Goldhaer, Vossehaer, Bonghaer. Deze ruggen en „haeren” of hoogten zijn in vóórhistorische tijden bewoond geweest. Wie hier belang in stelt — en wie doet dat niet — leze de interessante studie „Praehistorie in een Veengebied” door H. J. Popping. De vervening bracht hier de Compagnonsvaarten. De Opsterlandsche Compagnonsvaart

werd begin vorige eeuw doorgetrokken tot Appelscha. De eigenlijke ontginning begon hier in 1827. Toen werd de bevolking steeds groter: de veenkolonie Nieuw Appelscha ontstond. De Opsterlandsche Compagnonsvaart en de Witte wijk waren tot 1894 op de Friesch-Drentsche grens gescheiden door den „beruchten dam van Appelscha”, daar Friesland het water van Drenthe niet durfde ontvangen. Eerst in genoemd jaar werd — na een eeuw van onderhandelen — de dam opgeruimd en door een sluis vervangen.

In de bosschen van Appelscha.

Het dorp Appelscha (oud) bestond oorspronkelijk uit drie gedeelten: Terwisga, Akinga en Hoog Appelscha, thans meer bekend als „Boerenstreek”. Bovendien stond er op het hoogveengebied één huis, algemeen aangeduid als „het Hoogveen”. Omstreeks 1890 werd dit huis afgebroken. Bij de buurt Terwisga stond de oude kerk met een hoogen stompen toren. Die kerk, gewijd aan Sint Nicolaas, werd in 1869 afgebroken en vervangen door een nieuwe. In 1909 verkreeg men een nieuwe kerk, zonder toren. Het interieur der kerk is zeer eenvoudig. De sobere eiken preekstoel dateert van om en bij 1800. Daar een toren ontbrak, werd de oude luidklok — in 1435 gegoten door den gietier Joh. van Bomen — opgehangen in een overhuifden klokkestoel. Die stoel werd indertijd hersteld met afbraakmateriaal van een vroegeren molen. Men vindt hier in deze omgeving vele klokkestoelen: o.a. te Donkerbroek en Elsloo, beide bevatten ze twee klokken. De N. H. Kerk te Nieuw Appelscha dateert uit het begin der vorige eeuw.

In het westen van Appelscha stond in de grijze oudheid een klooster, dat „s Werelds Licht” genoemd werd. Volgens een ouderen schrijver, Sibrandus Leo, werd dit klooster verplaatst naar „de Ommelanden en daar den kruisbroeders ingeruimd”. Men meent, dat het klooster verplaatst werd naar Scharmer. Mogelijk zijn de monniken van Appelscha verhuisd naar Scharmer. Het klooster te Scharmer — „Huis des Lichts” genaamd en gewijd aan de Heilige Helena — werd in 1489 opgericht. Fundatoren waren Johan Rengers en z'n echtgenoot Agnes. Deze stonden aan de stichting af de kerspelkerk te Scharmer en een kapel te Klein Harkstede met bijbehorende pastorieën, kosterieën en vicariën, benevens al hun landerijen en venen, daarbij behorende.

De Abdij te Ruinen bezat in de 13e eeuw eenige landerijen en een huis onder Appelscha, door zekere weduwe Eueze van Ostwalt daaraan geschonken. Haar man, Nicolaas, was in het Heilige Land overleden, terwijl een dochter van het echtpaar — Ida heette ze — als non werd opgenomen in het Convent te Ruinen. Uit een brief van 1246 blijkt, dat een zekere Bernard en z'n dochter Lummoda of Lumme het klooster te Ruinen de tienden van twee huizen met landerijen te Appelscha schonken. Vader en dochter begaven zich daarna beide in het klooster te Ruinen.

Behalve een klooster bezat Appelscha oudtijds ook een burcht. Hier is echter zeer weinig van bekend. Alleen vindt men vermeld, dat de bewoners der burcht „het halsrecht bezaten”. . . . Dit wil zeggen: de bewoners hadden het recht lijfstraffen te mogen toepassen, in uiterste gevallen zelfs doodstraffen. . . .

Een tochtje naar Appelscha met z'n overheerlijke omgeving is aan te bevelen. Beroemd zijn z'n duinen: de Friesche Veluwe! In onafzienbare rijen zandbergen, prachtige verstuivingen. De Boschberg met uitzichttoren — het hoogste punt der omgeving, van heel Friesland — biedt een eenig panorama. Dat het prachtig gelegen dorp een Jeugdherberg bezit, spreekt vanzelf: „Us Blau Hiem”, ons blauwe huis wordt ze genoemd. Een groot deel van het terrein der zandverstuivingen bij Appelscha is door Staatsboschbeheer beboscht;

nieuwe schoonheid! In 1907 kocht Staatsboschbeheer er 1550 H.A. land. Men tref er geurige dennebosschen, wuivende loofbosschen. 't Staatsboschbeheer is er immer op uit terreinen, die uit natuurhistorisch oogpunt belangrijk en interessant zijn, te reserveeren. Verschillende natuurmonumenten zijn dan ook buiten het beboschen gehouden. Zoo bleef een gedeelte met de merkwaardige kraaiheidspollen in de nabijheid van het Sanatoriumterrein gespaard. Ook aan den weg Appelscha naar het Drentsche dorpie Wateren is een stuifzandgebied van 120 H.A. — het Akingerveld — in natuurlijke staat gehouden. Reeds vroeg — voor een eeuw reeds — hadden hier boschplantingen plaats door particulieren.

Friesland kennen — heeft eens een schrijver getuigd — is Friesland liefhebben. Zoo is het. De Friesche dichter heeft volkomen gelijk vreemdelingen naar z'n gewest te noodigen:

T.

Nieuwblad v. h. Noorden
6. 8. 37.

Het bronzen offermes van Appelsga

Een voor-historische kalender?

Het onder Appelsga gevonden, thans in het Friesch Museum berustend, bronzen offermes, dat in het 107de Verslag van het Friesch Genootschap is afgebeeld en door mr. P. C. J. A. Boeles kortelijks beschreven, is in vele opzichten zeer merkwaardig.

Prof. dr. J. M. N. Kapteyn wees in zijn in Januari 1935 voor het Genootschap gehouden lezing over de oorsprong der runen reeds op de „versiering” van het heft, waarin hij ideogrammen ziet, die overeenkomen met het Minoïsche dierbeeld-schrift, op grond waarvan hij het mes rekent tot een groep vondsten, die z.i. onweerlegbaar bewijzen, dat de oorsprong en de verre voorlopers van het runenschrift zijn te vinden in het oevergebied van de Noordzee in de oudere bronsperiode.

Mr. Boeles deelt deze meening echter niet en verklaart de versiering slechts als een reeks van dertien rechthoeken.

Het mes vertoont echter nog een andere versiering en het is deze, waarop wij hier in de eerste plaats de aandacht willen vestigen.

Het lemmet namelijk draagt een eigenaardige ornamentering, samengesteld uit halve cirkelbogen, die gerangschikt zijn binnen een rechte grondlijn en een gebogen „hemel”lijn. De laatste loopt evenwijdig aan de rug van het lemmet, de eerste niet evenwijdig aan de snede, doch overgevoerd in het verlengde van het heft.

Reeds op het eerste gezicht vertoont deze versiering iets opzettelijks, dat zich echter niet laat binden aan de regels der aethetica; eerder krijgt men de indruk, dat er een verstandelijke opzet aan ten grondslag ligt. Bij nadere beschouwing wordt deze indruk aanmerkelijk versterkt.

De halve cirkelbogen langs de grondlijn zijn gegroepeerd in acht concentrische systemen. Deze zijn echter niet alle gelijkvormig. Van het heft af beschouwd, telt men eerst vier stellen van drie bogen, dan drie stellen van vier bogen en ten slotte nog een stel van drie bogen, tezamen dus 27 halve cirkelbogen.

De rangschikking 3, 3, 3, 3, 4, 4, 4, 3 is zoo opmerkelijk, dat het de gedachte aan „toeval” verbant. En de opzettelijkheid wordt nog waarschijnlijker als men bij het tellen van de halve cirkelbogen, die aan de „hemel”lijn zijn opgehangen, tot de ontdekking komt, dat hun aantal ook 27 bedraagt.

Ziet men dan nog, dat deze rij van 27 bogen niet verder doorloopt dan de rij van bogenstelsels op de grondlijn, hoewel er verder naar rechts nog ruimte is voor zeven van die bogen, dan groeit het vermoeden van de opzettelijkheid dezer versiering tot een overtuiging.

Alles wijst er dus op, dat dit ornament niet het resultaat is van een toevallige grill, doch van verstandelijke overweging met een vooropgezet doel. Immers er zit een volkomen logisch systeem in.

Is deze conclusie aannemelijk, dan moet het element van dit systeem, de halve cirkelboog, dus een bepaalde betekenis hebben. Door de tegenwoordige primitieven zoowel als door den voor-historischen mensch wordt en werd met een halve cirkelboog een bepaalde ruimte in de tijd afgebeeld, een week, een maand of een jaar b.v. Brengt men dat beginsel hier in toepassing, dan herkent men in het ornament-systeem van dit offermes een volledige jaarkalender.

Hij stelt dan voor een jaar van acht „maanden”, namelijk vijf korte en drie lange maanden en vertoont dus eenige overeenkomst met de latere Germaansche jaarindeeling en eenigermate ook met de Oud-Joodsche, die eveneens in de wintertijd met dubbele maanden rekende.

Volgens deze systemen vallen de lange maanden in de wintertijd. Is dat hier ook het geval, dan is het hoogtepunt van de jaarcyclus de winterzonnewende, vallen de lange maanden in het midden van de middelste der drie lange maanden. Opmerkelijk is het nu, dat bij deze mes-kalender juist deze maand grooter is weergegeven dan de andere en dat precies boven deze maand de gebogen „hemel”lijn het hoogtepunt vindt.

Het jaar is hier dus verdeeld in 27 periodes. Iedere periode komt dan op 13 „natuurlijke” dagen; gerekend van zonsop- tot zonsondergang op 13½ etmaal: gezamenlijk dus vormende een jaar van 364,5 dag, dus 0,75 dag korter dan het werkelijke zonnejaar.

In dit licht beschouwd verkrijgt ook de „versiering” van het heft een logische betekenis; of het nu 13 rechthoeken of 13 ideogrammen zijn, zij stellen in dit systeem de dagen van de „week” voor.

Practisch zou men deze kalender dus als volgt kunnen hanteeren: men telt de dagen af op het heft, de weken langs de hemel-lijn, de maanden langs de grondlijn op het lemmet.

Vallen inderdaad de drie lange maanden in de wintertijd, dan zou de jaarindeeling dus, gerekend naar ons jaar, zijn: 23 April, 3 Juni, 14 Juli, 23 Augustus, 2 October, 25 November, 18 Januari, 12 Maart, 23 April.

Dit is het type van de boerenkalender, die gebaseerd is op de landbouwwerkzaamheden in de loop van het jaar.

Het nieuwe jaar begint dus op 23 April, hetgeen vrijwel overeenstemt met het latere Germaansche voorjaarsfeest. De winterzonnewende, 21 December, valt dan precies in het midden van de derde lange maand. Het kan toeval zijn, doch het is niettemin opmerkelijk, dat de week, waarin de zomerzonnewende, 21 Juni, valt, in het midden der derde korte maand, aan de „hemel”lijn

is aangegeven door een veel kleiner boogje dan de overige.

Wil men de zomerzonnewende als hoogtepunt van het jaar nemen en dus de drie lange maanden in vóórjaar en zomer stellen, hetgeen echter veel minder aannemelijk is, dan zou het jaar volgens deze kalender aldus loopen: 22 October, 1 December, 10 Januari, 20 Februari, 1 April, 24 Mei, 18 Juli, 11 September, 22 October. Men zou hiermede het oud-Joodsche jaar kunnen vergelijken, dat ook met de herfst aanving, doch dat dan ook onmiddellijk met twee „lange maanden” begon.

* * *

Het is mogelijk, dat deze beschouwing louter een vrucht der fantasie is. Zij wordt oogenshijnlijk verzwakt door het feit, dat de versiering op de andere zijde van het lemmet, dan de afgebeelde, anders verloopt dan de bovenomschrevene. Hier staan n.l. op de basislijn zeven stelsels van drie en een van vier halve cirkels, terwijl langs de „hemel”lijn 26 halve cirkels gerangschikt zijn. Het blijft echter mogelijk, dat ook dit een kalender is, in de zin, dat beider gebruik tot elkander in een bepaalde verhouding stond om feitelijke onjuistheden te kunnen uitschakelen. Dit komt in vrijwel alle kalendersystemen voor, ook in onze tegenwoordige, waar wij immers de vierjarige schrikkeljaarkalender hebben. Hoe het ook zij, de hierboven aangevoerde gronden zijn minstens een reëel, als die op welke prof. Kapteyn zijn conclusie bouwt. Wij meenden dan ook het vermoeden, dat ons met dit bronzen offermes tevens een jaarkalender uit de tijd van 1000 jaar vóór Chr. bewaard is gebleven, niet onvermeld te mogen laten.

W. H.

OUDE BOLWERKEN BIJ MAKKINGA BLOOTGELEGD

Nieuws v.d. Dag 16.7.37.

Te Makkinga in het Z.O. van Friesland is een schans ontdekt, die naar alle waarschijnlijkheid dateert uit de oorlogsjaren 1672 en 1673, toen de troepen van Munster ons land blindevieten. De vorige week vonden eenige arbeiders hier bij hun graafwerk een terrein, dat omgeven was door hooge wallen. Ook werden oude stookplaatsen aangetroffen. — Tijdens het afgraven en egaliseeren; men ziet duidelijk de bolwerkachtige ronding te voorschijn komen.

KORTE INHOUD.

REGEL.

PER
REGEL.

LET.
TER.

BEDRAG.

DATUM.

Belangrijke oudheidkundige opgravingen bij Zeijen

Een versterkte
plaats uit het begin
onzer jaartelling

ONDER LEIDING VAN DR. A. E. VAN GIFFEN ZIJN OP HET NOORDSCHEVELD BIJ ZEIJEN DE OVERBLIJFSELEN BLOOTGELEGD VAN EEN VERSTERKTE PLAATS UIT DE 2E OF 3E EEUW.

DE PLAATS HAD EEN DUBBELE BEGRENZING, WAARVAN DE BUITENSTE WAARSCHIJNLIJK EEN WEERWAL IS GEWEEST.

VERSCHILLENDE SPOREN VAN WONINGEN WERDEN AANGETROFFEN O.A. VAN EEN HALLENHUIS, ZOOALS MEN DAT KENT UIT DE AFGRAVING VAN DE TERP TE EZINGE.

Ten Noorden van het dorpje Zeijen in de Drentsche gemeente Vries strekt zich langs den weg Zeijen—Peest een groot heideveld uit, dat aan den anderen kant gedeeltelijk wordt begrensd door den weg Donderen—Norg.

Dit veld — het Noordscheveld — is nog voor het overgrote deel ongerept gebleven, d.w.z. niet in cultuur gebracht. Maar sinds 20 jaar ongeveer doet dr. A. E. van Giffen, de directeur van het Biologisch Archaeologisch Instituut te Groningen, hier oudheidkundige onderzoekingen. Een dankbaarder object dan het Noordscheveld is voor den archaeoloog nauwelijks denkbaar. De bodem bevat daar sporen van oude culturen tot eeuwen vóór Christus. Zelfs uit den Atlantischen tijd (4000—3000 voor Christus) zijn overblijfselen

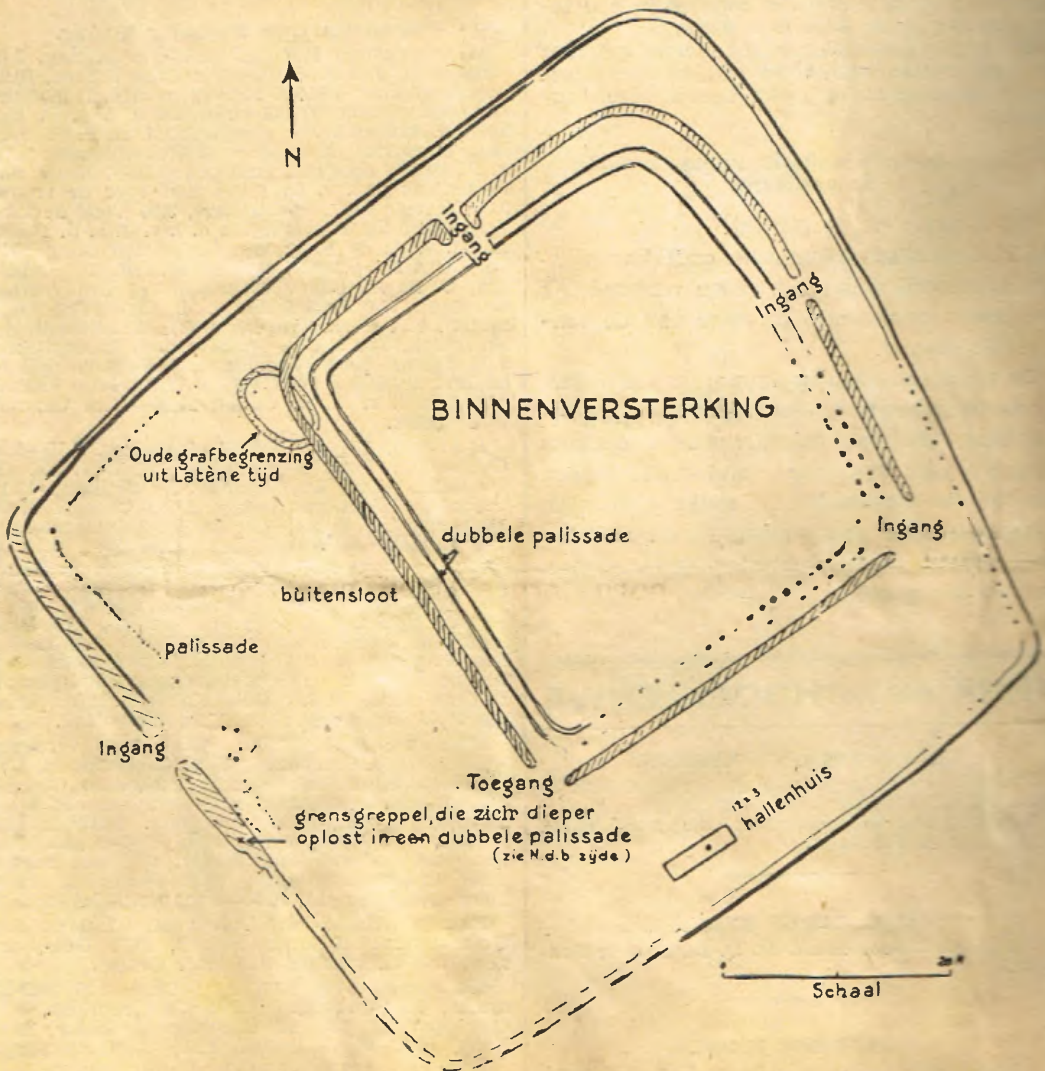
gevonden. De hunebedden dateren uit ongeveer 2000 jaar vóór Christus en van die tijd af kwam de wetenschappelijke ontdekker vondsten tegen als grafheuvels van steen- en bronstijdperk en het oudere ijzertijdperk*, een groote heidensche (Romeinsche) legerplaats uit de laatste eeuwen voor Christus enz. tot ongeveer den tijd der Karolingers (pim. 900 na Christus) toen de bewoners zich langzamerhand op de plaatsen der tegenwoordige dorpen hebben gevestigd.

Het terrein wordt begrensd door de wegen van het Peizer- en het Eelderdiepje en doorsneden door een hoogen rug. Achter elkaar bevinden zich vlak bij elkaar niet minder dan honderd vier en zestig grafheuvels en wanneer men vandaar den hoogen rug volgt in de richting Vries, afbuigend naar den weg Zeijen—Peest, dan komt men daar op de genoemde heidensche legerplaats tegen welke bestaan heeft uit een groot aantal heidensteden omgeven door lage walletjes. Het bijzondere hiervan is niet alleen, dat men hier dus de overblijfselen vindt van een prehistorisch bezit, dat toen reeds bestond, maar ook

dat men vóór 20 à 25 eeuwen vóór Christus had op de hooge heidegronden van thans, die sinds eeuwen geen cultuurwaarde hebben gehad en eerst sinds de toepassing van de kunstmeststoffen tot cultuur kunnen worden gebracht.

Mogelijk hangt dit samen met een geringe wijziging in het klimaat, dat toen blijkbaar iets vochtiger was.

Een andere ontdekking is eveneens merkwaardig. Bij de afgravingen der steentijd-

Ter verduidelijking van den text geven wij hier boven een voorloopige schetsteekening van de gevonden sporen der dubbele versterking. Er is reeds heel wat meer aan het licht gekomen, maar deze teekening is voldoende om den lezer een beeld te geven van het geheel.

tumuli ontdekte men n.l. dat de structuur van den vegetatie-bodem uit dien vroegeren tijd fundamenteel verschilde met dien van de heidevelden.

HET NOORDSCHEVELD VÓÓR 4000 JAAR.

Het landschap zag er 40 eeuwen geleden dus blijkbaar anders uit dan tegenwoordig. Volgens sommigen wijst de structuur van den vegetatie-bodem op het aanwezig zijn van gemengd eikenbosch, terwijl dr. Van Giffen van oordeel is, dat men toen een z.g. open parklandschap had (gras, hei en bosch).

* *

Van den hoogen zandrug in het Noordscheveld strekt zich een tong uit in de made van het Eelderdiepje tot op geringen afstand van den weg Zeyen—Peest even ten Oosten van het daar liggende hunebedje. En juist op den neus van dezen zandrug heeft men de belangrijke vondst gedaan, welke voorloopig wordt geïnterpreteerd als een versterkte nederzetting uit de eerste eeuwen na Christus, waarheen de leden der Drentsche Praehistorische Vereeniging Zaterdag j.l. hun excursie maakten.

Deze vondst is merkwaardig omdat voor het eerst zou zijn aangetroffen een versterkte plaats (haast een soort vesting) uit de 2o.—4o. eeuw na Chr., gebouwd door de inheemsche bevolking.

Deze dateering berust op enkele vondsten van scherven, die overeenkomen met die in de terpen en waarin de vroegere Romeinsche cultuur een bemiddelende rol speelt voor de dateering. De gevonden figuratie herinnert aan de grondplannen der latere Saksische schansen en vormt daarvan mogelijk een prototype.

DE DUBBELE VERSTERKING.

De vestiging, welke zich in den afgegraven bodem afteekent heeft een rechtehoekigen (vierkanten) vorm van ongeveer 80 × 70 meter. De buitenste begrenzing heeft bestaan uit een dubbele pallsadeering met den hoofdingang aan den Z.O.-kant en een aantal kleine ingangen. Enkele uitbreidingen buiten deze uiterste begrenzing wijzen op de aanwezigheid van bastions of torens. Bovendien bevindt zich aan de Z.O.-zijde nog een soort vóorbouw.

Evenwijdig aan de dubbele pallsade loopt aan den binnenkant een enkele pallsade, waaruit de voorloopige conclusie valt te trekken, dat de tusschenruimte is opgevuld geweest met aarde en men dus een weerwal heeft gehad, waarop men achter de kanteelachtigen palenbouw vijandelijke aanvallen kon afslaan. Dr. Van Giffen vergeleek dit

met een constructie als die van den zgn. Agrivariërwal (den grenswal tusschen de Agrivariërs en de Cherusken), welken Tacitus noemt bij de beschrijving van den derden tocht van Germanicus in het Germaansche gebied in 16 na Chr.

Binnen deze versterking lag in den N.O.-hoek (dus uitmiddelpuntig) nog een tweede meer massieve, bestaande uit een ommuring van hout en aarde en daarbinnen een dubbele pallsade. Waarschijnlijk is ook hier de tusschenruimte opgevuld geweest met aarde en zou men dus een tweeden weerwal hebben gehad.

Voorloopig is gedacht aan een vergelijking met de bekende vóór-Romeinsche „Viereckschanzen” (vierhoek-schansen) in het Zuid-Duitsche Keltische gebied. De mogelijkheid van een heiligdom is overwogen doch verworpen.

Onder een der hoeken van de binnenbegrenzing heeft men de sporen ontdekt van een begraafplaats van ouderen datum uit de Latène-periode (500 vóór Chr. tot het begin onzer jaartelling) in den vorm van een bruggreppel.

SPOREN VAN BEWONING.

Reeds zijn verschillende sporen van bewoning aangetroffen, zoowel binnen de middeleste begrenzing als daarbuiten achter den grooten weerwal.

Zoo heeft men binnenin de sporen van een gebouw gevonden, die bij verdere afgraving wellicht nog duidelijker zullen worden.

Een heel duidelijke vondst ligt tusschen de binnen- en buitenbevestiging aan de Zuidzijde. Men vond hier n.l. de sporen van twee rijen palen op 3 meter afstand en lang 12 meter met de overblijfselen van een haardplaats. Bij de opgravingen te Ezinge heeft men hetzelfde gevonden, waarbij dank zij de gesteldheid van den bodem belangrijke resten van de wanden, bestaande uit palen en vlechtwerk bewaard zijn gebleven.

Men heeft hier dus blijkbaar, als ginds, te doen met een „open huus” of hallenhuus, zooals er onlangs ook bij Sleën zijn ontdekt.

Deze woningen hadden een zadel- of een tentdak (met 2 resp. 4 rechthoekige vlakken), dat werd gedragen door twee rijen palen in het huis en aan de einden door 2 rijen kleinere palen. Binnen de buitenste rijen palen bevond zich het vlechtwerk der wanden, die geen dragende functie hadden. Te Zeyen heeft men de paalgaten der buitenste rijen niet meer gevonden, maar deze waren lichter en werden minder diep in den grond geslagen als de zware middenpalen, terwijl

men tengevolge van de grondbewerking bij het ploegen een 40 c.M. beneden de oppervlakte moest beginnen,

* *

In het kort hebben wij hiermee het een en ander verteld over de hoogst belangrijke ontdekking, welke bij Zeyen verleden jaar tijdens het omploegen is gedaan. Dit jaar is dr. Van Giffen het onderzoek begonnen voor de Drentsche Praehistorische Vereeniging met medewerking van Rijks- en gemeentelijke autoriteiten. Een onderzoek, dat reeds heeft aangetoond, dat hier een uit de literatuur tot dusver niet bekende ontdekking is gedaan. De opgravingen worden voortgezet en zullen wellicht nog tot verdere conclusies aanleiding geven, waarop wij dan ter zijner tijd hopen terug te komen.

Voor de leden der Drentsche Praehistorische Vereeniging was het bezoek van Zaterdag buitengewoon interessant. Deze vereeniging, waarvan mr. H. J. Dons te Assen penningmeester is, verdient daadwerkelijke belangstelling, omdat zij voor zoover mogelijk oudheidkundige onderzoekingen in Drenthe steunt en haar leden gelegenheid biedt door excursies en publicaties met de resultaten ervan kennis te maken.

*) Ter oriëntering geven wij de volgende tijdsbepalingen: Middensteentijd (Atlanticum) 6000—3000 vóór Chr., Jongere steentijd 3000—2000 v. Chr., Bronstijd 2000—500 v. Chr., Oudere ijzertijd (Latène) 500 v. Chr. — begin onzer jaartelling.

Nieuwblad v. h. Noorden

28.8.34

De Wichelroede-excursie

Het Klooster Mariaaskamp.

Geachte Redactie,

Dr. A. E. van Giffen gaat zich opsluiten. Hij zet hekken op de wegen, die naar hem leiden, met de bekende bordjes, hij doet hiermee verkeerd. Een zaak die voor de ware geschiedenis van Drenthe de grootste belangstelling waard is — al noemt de heer Van Giffen die zaak dan 'n omelet — moet vrij en open uiteengerfeld worden en hier moet niet worden gesproken van „verdere toelichting afsluiten”, van „vacantie”, van „vermeerdering van beweringen” en — o foei! — van „omzellen van de eigenlijke kwestie”. Dit laatste stukje van de omelet zullen de heer v. G. en ik onder 4 oogen oppeuzelen; ik snijd de omelet, waaraan de heer v. G. toch nog $\frac{3}{4}$ kolom wijdde, hier maar eens aan.

De heer v. G. noemt als hoofdzaak van de Kamps-geschiedenis, de vraag welke rol de wichelroede kan vervullen in het oudheidkundig bodemonderzoek. Maar dit is, hoe belangrijk ook op zichzelf, niet de hoofdzaak, de hoofdzaak is dat ik op de terreinen van Kamps heb gevonden het sinds eeuwen in vergetelheid gebrachte — niet geraakte! — klooster Mariaaskamp, beter Maria in de Kampies, verlatijnscht tot Maria in Campis en dat de heer v. G. c.s. dit volkomen ontkent; — dat ik de volstrekt afdoende bewijzen voor mijn „beweringen” bezit en dat de heer v. G. c.s. aard en beteekenis van deze bewijzen zeer kras, en onmiskenbaar met doelbewustheid, ontkent, — dat de heer v. G. een groot opgezet bodemonderzoek „in geen deele gemotiveerd” acht en dat ik en anderen elke graving ter plaatse van het grootste belang acht voor Drenthe's middeleeuwen en praehistorie; — dat de heer v. G. ten deze zijn meening trekt uit een, let wel! in den loop der 19e eeuw samen gestelde catalogus van een ter zake weinig onderlegden mr. v. d. B. S. en dat ik spreek op gezag van nooit falende folklore, landschapsonderzoek.

Ik weet, geachte Redactie, dat deze zaak u ter harte gaat en daarom zult u me zeker de niet geringe plaatsruimte voor mijn betoog wel willen toekennen.

Bondig is de zaak als volgt:

Eenige eeuwen lang zoeken idealistische oorkonden-vereeerders naar een klooster, dat te Deurze moest hebben gestaan, dit klooster moet de voorlooper zijn geweest van de Asser Abdij Maria in Campis of Mariaaskamp. Zij zoeken met de volslagen onbetrouwbare oorkonden der middeleeuwen. Geen van allen vindt het klooster, ook niet de scherpzinnige, verdienstelijke Asser archivaris Magnin die in 1849 heel Deurze doorsnuffelde. Ondergeteekende wendde dezelfde ondeugdelijke middeelen aan in den zomer '33, waarbij ik de grootste medewerking had van Deurzer ingezetenen, ik vond natuurlijk ook geen klooster, eenvoudig omdat, naar later blijken zou, de mededeeling der oorkonde, dat het klooster in Deurze zou staan, onjuist was. Nu wierp ik oorkonde en „geschiedkundige” gegevens terzijde en redeneerde aldus:

1e Tegen Deurze aan, in werkelijkheid echter op het grondgebied van Ballo ligt de boerderij Kamps. De boerderij en haar naam zijn overoud, het is mogelijk dat er verband bestaat tusschen Maria in Campis en Kamps.

2e In een volksverhaal (dat volgens den opschrijver — in Dr. Volksalm: 1837 — al in de 13e eeuw in zwang was) verneemt men dat 5 min. loopen ten noorden van het klooster Mariaaskamp, een vlakte is met tal van ronde heuvelen, offerbergen. Nu ligt, 5 min. ten N. van Kamps het prachtig bewaarde, grootsche offerbergenveld De Brandbergen met zijn onvergetelijk mooie wilde palmen (jeneverbesstruiken) en andere zeldzame gewassen, met het bijbehorende geheimzinnige veentje en het van duistere geheimen omzweefde hunnebed; men vindt er de oude akkers en weilanden met raadselachtige namen: Vuurakkers, Jannenmaat, Hutten, Paardekop, Weermaten en De Booze Geesten, men vindt tegen de ronde heuvels aan, het laatste overblijfsel van een Romeinsche legerplaats waarvan de perceeltjes nu nog kampjes worden gencemd. En men vindt hier een hollen tumulus, weliswaar ingestort maar hierdoor juist, door den geoefenden speurder steeds te herkennen.

3e Mareitien, het meisje uit Rolde gaat wegens haar zieke moeder dag op dag en zelfs in den nacht naar het Mariabeeld in den Witten Heuvel, Geertruida bezoekt meermaalen, zelfs op twee achtereenvolgende dagen,

Mareitiens moeder, de Witte Heuvel ligt dus tamelijk dicht bij Rolde.

4e Ongeveer 250 M. ten N. van de Drenthe AATS-Brug, ligt de Meulmaat met metselresten op Balloosch gebied, voor de behoeften van Deurze heeft die molen dus niet gediend, men vindt trouwens de Deurzer Molenkamp vlak bij dien van Rolde en wel waar Deurze, Ballo en Rolde samen palen, hierom en ook al omdat er geen „molenweg” is van Ballo naar de Meulmaat heeft de molen ook voor Ballo niet gemalen.

De eerste redeneering deed me naar de boerderij Kamps gaan; ik vond daar een vriendelijke ontvangst; een muur van kloostersteenen opgetrokken, tal van Kloostermoppen in het buitenplaveisel, een put van niet bekende ouderdom, gebouwd van granietblokken zonder metselspecie; de mededeeling dat er wel meer metselwerk in de omliggende perceelen zat. Deze kloostersteenen, waarbij fraai geprofileerde siersteenen, glas in lood, enz. stempelen deze omgeving tot een kloosterplek. Er is dus inderdaad verband tusschen Maria in Campis en Kamps.

De tweede redeneering dringt er toe, andere plekken waarop het volksverhaal kan duiden, te vergelijken. Een veld met ronde heuvels is volslagen ondenkbaar ten N. van de Asser Abdij, want 5 min. loopen daar vandaan vindt men de laagte waardoor het N.W. kanaal is gegraven. Ook Bunne komt niet in aanmerking terwijl nergens ten Z. van de Rom. Legerplaats van Donderen een spoor van 'n klooster te vinden is. In het offerbergenveld De Brandbergen, precies 5 min. loopen ten N. van de kloosterplek Kamps echter, vindt men inderdaad een hollen heuvel als in het volksverhaal; hij ligt op de voornaamste plaats van het veldje, weliswaar ingezakt, maar hierdoor juist voor den kammer onmiddellijk te vinden. Bij het overeenstemmen van al de voorgaande bijzonderheden is het deze tumulus die tot verblijfplaats diende van de heilige vrouw Geertruida.

Het mirakuleus Mariabeeld dat in dezen heuvel, liggende te midden van de kampjes, werd vereerd, deed den naam Maria in de Kampies ontstaan (verlatijnscht tot Maria in Campis) en dus is de naam der Asser Abdij welbewust ontnomen aan het Offerbergenveld De Brandbergen en aan de kloosterplek Kamps; de tegenwoordige boerderij Kamps met haar omgeving is de ware rechthebster op den naam Maria in Campis, of beter Maria in de Kampies.

Derde redeneering: Uit Rolde, Mareitiens woonplaats, is de Witte Heuvel van de Brandbergen, in 30 à 45 min. gemakkelijk te bereiken.

En tenslotte, de molen in de Meulmaat heeft gediend, niet voor Deurze of Ballo, maar voor vrij belangrijke landbouwbedrijven in de onmiddellijke nabijheid, d.i. voor de kloosterbedrijven. Dat hij na 't verdwijnen van 't klooster nog doorgewerkt heeft goet hier niets ter zake.

Voor mij stond nu dus vast, dat op de gronden van Kamps het klooster, dat eeuwen lang vergeefs in Deurze was gezocht, door mij gevonden was. Daar ik mij van alle oudheidkundig graafwerk onthoud, riep ik voor het vinden van onderaardsche verschijnselen de hulp in van den begaafden wichelroedelooper S. A. van der Meulen te Appelscha. Evenals te Witten, Bakkeveen, Elso, Aduard, op den Bekhof enz., enz., stelde hij ook op Kamps het beloop vast van fundamenten, ik vervaardigde de teekeningen de heer Van Giffen groef volgens die teekeningen; voor den dag kwamen siersteenen, glas in lood, oude sleuven, enz. Deze dingen ontkent genoemde heer niet meer in zijn „Ingezonden” van 9 Aug. j.l., wat hij wel deed in zijn „rectificatie”; hij handhaaft echter de mededeeling dat zijn „onderzoek” het niet bestaan ter plaatse van het klooster Mariaaskamp heeft aangetoond. Onbevangen volgde dan echter antwoord op de vraag: hoe zijn de honderden kloostersteenen, de klooster-siersteenen, de klooster-geprofileerde steenen, de massa scherven van glas-in-lood en de scherven van voorhistorisch vaatwerk ter plaatse gekomen?

Ik vermoed dat uitdrukkingen als „vacantie”, „verdere toelichting afsluiten”, enz. en een stukje als dit bovenstaande niet zullen nalaten dr. A. E. van Giffen nieuwen eedlast te verschaffen voor zijn eigen omelet.

H. J. BELLEN.

Bezoek van Mevr. Klein Sprokkelhorst

Dezer dagen is mevr. N. Klein Sprokkelhorst uit Zeist, die gelijk bekend is, verleden jaar met haar wichelroede den loop van onderaardsche gangen heeft aangegeven, wederom in Gouda geweest. Door persoonlijke omstandigheden was het haar niet mogelijk geweest bij de opgravingen tegenwoordig te zijn, wat zeer zeker te betreuren is, daar zij dan opnieuw bepaalde aanwijzingen had kunnen geven of bevestigen.

Van haar aanwijzingen welke zij verleden jaar in het Houtmansplantsoen heeft gegeven, is vanwege den dienst van Gemeentewerken een kaart gemaakt. Naar mevr. Klein Sprokkelhorst concludeerde, is de loop der meeste gangen, zooals zij die het vorig jaar aangaf, op de kaart van Gemeentewerken onjuist aangegeven. Een en ander viel thans nog te controleeren aan de hand van eenige paaltjes, welke tijdens het wichelroede-experiment eveneens door den dienst van Gemeentewerken, in den grond zijn geslagen op door mevrouw Klein Sprokkelhorst aangegeven plaatsen.

Gebleken is, dat de teekening op verschillende punten niet overeenstemt met de paaltjes welke in het Houtmansplantsoen zijn geslagen en zich daar momenteel nog bevinden.

Er naast geweest

Men heeft echter gegraven volgens de kaart van Gemeentewerken met het gevolg, dat men er vrijwel overal naast is geweest!

Dit is thans ook vastgesteld geworden door den Heer M. H. M. Doesburg, de wetenschappelijke leider van de opgravingen.

Slechts op één door de wichelroede aangegeven plaats is gegraven, namelijk bij de muziekent in het plantsoen. Vermoedelijk is dat ook het geval op de plek voor het Van Bergen IJzendoornmonument, waar men met de opgravingen is aangevangen, doch dit kon niet met zekerheid worden vastgesteld doordat elders ontgraven grond thans op deze plek is gestort.

Pertinent onjuist geteekend zijn de ontgraven plaatsen nabij den grooten boom op het grasgazon midden in het plantsoen en nabij het Houtmanmunument.

Hier is door Mevr. Klein Sprokkelhorst géén gang aangewezen. Wel heeft zij een gang aangeduid, loopende vanaf de achterzijde van den molen, door een bloemperk tot aan het grasgazon, waar volgens haar, ter rechterzijde van den grooten boom een rotonde moet zijn.

De paaltjes in den grond — wij herhalen dat nog eens met nadruk — wijzen inderdaad in die richting.

Het is dan ook onbegrijpelijk dat men hiermede met de opgraving geen rekening heeft gehouden en bovendien te betreuren dat de kaart van Gemeentewerken in dit opzicht niet geheel betrouwbaar is.

Plannen voor boringen

Voorts heeft mevr. Klein Sprokkelhorst, tijdens haar bezoek van voor enkele dagen, opnieuw getracht de diepte te peilen der door haar aangegeven onderaardsche gangen, welke er h.i. beslist moeten zijn. In tegenstelling tot verleden jaar, gaf zij nu een gemiddelde diepte aan van ca. 10 meter.

Aangenomen dat dit juist is, rijst nu de vraag, of het met de huidige geldmiddelen, ooit mogelijk zal zijn, zóó diep te graven zonder in technische moeilijkheden te geraken.

Het ligt echter wél in de bedoeling van den heer Doesburg, in het Houtmansplantsoen boringen te verrichten, waarvoor — naar verwacht wordt — de echtgenoot van mevr. Klein Sprokkelhorst, met een speciaal apparaat naar Gouda zal komen, terwijl, naar men hoopt, dan ook de wichelroede haar werk zal doen.

Het staat evenwel nog niet vast wanneer deze boringen zullen worden verricht; vermoedelijk pas begin September a.s.

Residentiebode, 20.8.38

ONDERAARDSCHE GANGEN IN GOUDA?

**Mevr. Klein Sprokkelhorst blijft bij
haar beweringen**

Zij liggen echter 10 meter diep

Men schrijft aan de Nieuwe Zuid Hollander: Gedurende de laatste twee weken zijn de opgravingen in het Houtmansplantsoen te Gouda stopgezet, omdat de resultaten niet in overeenstemming waren met de gestelde verwachtingen.

Inmiddels heeft het college van B. en W. toestemming verleend tot het omhouwen van een boom teneinde de blootgelegde fundeering van een der torens van het voormalige kasteel „Der Goude” geheel te kunnen doen uitgraven. Het ligt voorts in de bedoeling, de fundamenteën op te metselen met steenen van gelijke vorm en ouderdom als die waaruit de fundeering bestaat.

B. en W. hebben echter afwijzend beschikt op het advies van prof. dr. C. W. Vollgraff tot het gedeeltelijk afgraven van den heuvel waarop zich — volgens overlevering — eveneens fundeering van het kasteel moet bevinden. Men vreest echter dat door afgraving van genoemden heuvel, verzakkingen zullen ontstaan, vandaar dat B. en W. besloten hebben, de zaken op dat punt te laten zooals ze zijn.

HEEFT DE WICHELROEDE GEFAALD?

Opgravingen te Gouda gestaakt.

(Van onzen correspondent)

26 Juli — De opgravingen in het plantsoen voor het onderzoek naar rijkheid van onderaardsche gangen en ouderdom van de stad zijn, althans nu, gestaakt.

De gangen van de onderaardsche gangen, omgeving, waar in vroeger eeuwen een kasteel van Der Goude heeft gestaan, werd onderzocht, is op een viertal plaatsen naar de aanwijzingen van het vorig onderzoek met wichelroede ingesteld onderzoek, tot het bestaan van de gangen werd bevestigd. Men is tot vier en een halven meter diepte met peilingen tot zes meter gepeild, maar er is niets van gangen of overblijfselen daarvan gevonden.

C. W. Vollgraff uit Utrecht, heeft bevestigd het graafwerk ten behoeve van de peiling van den ouderdom van de stad nabijheid van den opgegraven toren te zetten. In afwachting van een beslissing van B. en W. is het onderzoek, dat in de schaffing werd uitgegeven, stopgezet.

DE ONDERAARDSCHE GANGEN TE GOUDA.

Teleurstellende resultaten.

Het zoeken naar onderaardsche gangen in of in de buurt van het Hartmansplantsoen te Gouda, dat nu al weer vier weken voortduurt, heeft, naar de N.Rt. Crt. meldt, tot nu toe geen enkel ander resultaat opgeleverd, dan het blootleggen van een klein gedeelte van de fundamente van het kasteel, dat hier vroeger gestaan heeft. Verder ontgraven van deze fundamente is niet mogelijk, daar deze zich onder pakhuizen en woningen blijken uit te strekken.

Op verschillende plaatsen in het plantsoen, die door een wichelroedeloopster waren aangegeven, heeft men kuilen van 4 tot 5 meter diepte gegraven, doch zonder ook maar een spoor van gangen te kunnen ontdekken. Met een peilijzer stootte men zelfs enkele meters dieper nog niet op steenen, zoodat men wel moet concluderen, dat er op deze plaatsen geen onderaardsche gangen zijn of dat zij veel en veel dieper liggen dan de wichelroedeloopster (weliswaar onder eenig voorbehoud) heeft aangegeven.

Ook aan de andere zijde van de IJssel is men aan het graven geweest nabij een historisch gebouwtje van Gouderak, n.l. het voormalige rechthuis van deze gemeente. Hoewel ook hier een gang zou loopen, heeft men op deze plek ook niets gevonden.

B. en W. beraden zich op het oogenblik op de wenschelijkheid van al of niet starten van het werk.

DE OPGRAVINGEN TE GOUDA.

Verkeerd gegraven?

(Van onzen correspondent).

GOUDA, 18 Aug. — Veertien dagen geleden zijn de opgravingen in het Houtmansplantsoen stopgezet, omdat men geen onderaardsche gangen vond.

B. en W. hebben afwijzend beschikt op het advies van Prof. Dr. C. W. Vollgraff tot het gedeeltelijk afgraven van den heuvel, waarop de molen en het kaaspakhuis zijn gebouwd, omdat voor verzakkingen wordt gevreesd.

Dezer dagen is Mevrouw Klein—Sprokkelhorst in Gouda geweest om opnieuw met de wichelroede onderzoekingen te doen.

Wat is nu gebleken? Van Gemeentewerken is verleden jaar een kaart gemaakt naar de aanwijzingen van Mevr. Klein—Sprokkelhorst, doch die kaart is geheel foutief geteekend, zoodat men vrijwel overal naast de z.g. gangen heeft gegraven. De toen geslagen paaltjes hebben dit ook bevestigd.

Binnenkort komt de wichelroedeloopster terug en zal haar man met een speciaal apparaat boringen verrichten.

Het ligt in de bedoeling van B. en W. de fundamente van den ouden toren op te metselen met steenen van gelijken vorm en ouderdom als die uit de fundeering.

Leeuw. Omschl 23 7 38

Standaard, 19. 8. 38.

De geschiedenis onze bosschen en venen.

Mr. F. Flohrschütz aan 't woord.

Zooals we Dinsdag schreven, heeft mr. F. Flohrschütz voor de Oudheidkamer „De Hondsrug” een wetenschappelijke lezing gehouden over „de geschiedenis onze bosschen en venen”.

In een geologische inleiding schetste spr. de over 'n periode van 'n 500.000 jaren loopende ijs- en tusschenijstijden en hun invloed op onze bodem. Uitgaande van de duidelijke sporen, die de tweede of Riss-ijstijd in de vorm van keileem en Noordelijke gesteenten, vooral granieten, in de omgeving van Emmen — en inzonderheid bij de Emmerschans — heeft achtergelaten, werden vervolgens de veranderingen in de samenstelling van de plantengroei in deze streken sedert het z.g. tertiair nagegaan. Daarbij werd gewezen op de omstandigheid, dat in het laatst van het tertiaire tijdvak — en zelfs nog in het begin van het quartair — verscheidene boomen van nature in ons land groeiden, die in de ijstijden in Europa uitgestorven zijn, maar in Amerika en Azië bleven leven. Later zijn sommige daarvan door den mensch als sierboomen hier weer ingevoerd, zooals de beide Tulpenboomen, de Liriodendron en de Magnolia. Voorts heeft men bijv. te Neek stuifmeel van de wilde druif gevonden, die daar overvloedig voorgekomen moet zijn. In het bijzonder werd de geschiedenis der bosschen behandeld, die bekend is geworden door het stuifmeelonderzoek van aardlagen, welke afgezet werden in de warmere perioden tusschen de ijstijden. Dit stuifmeelonderzoek bestaat hierin, dat grondmonsters worden onderzocht en de stuifmeelkorrels, die erin voorkomen, worden gerangschikt in soorten en geteld. Merkwaardig is, dat deze fijne korreltjes van soms 1/40.000 millimeter doorsnee bewaard bleven en wel 50.000 jaar oud zijn.

Toendra.

Aan de hand van lichtbeelden en van herbarium- en fossiel materiaal werden vervolgens de toendraplantjes besproken, die, althans in het Oosten van ons land, tijdens het laatste ijstijdperk, het Würm-Glaciaal, dat zelf niet tot hier doordrong, de bodem bedekten. De kenmerkendste daarvan waren de Rosacee Dryas octopetala, kleinbladige wilgjes, de dwergberk en het mosvarentje Selaginella. In Gelderland en Overijssel zijn blaadjes en andere overblijfselen van die planten gevonden; in Drenthe tot dusver nog alleen van de dwergberk en het mosvarentje. In de toendra, die boomloos was, leefden groote dieren als de mammoth en de wolharige neushoorn.

In de laatste ijstijd konden, volgens spreker, naast koude stadia, waarin de gletschers zich uitbreidden, warmere tusschenperioden worden onderscheiden, waarin het ijs zich terugtrok. In die warmere perioden vervingen bosschen de nagenoeg boomlooze toendra; zelfs leefde, zooals door de vondst van een deel van een schedel bij Hengelo (O.) bewezen is, hier toen de mensch samen met hert, paard en rund.

Als slot van het eerste deel der voordracht werd de invloed behandeld, die het klimaat van de laatste ijstijd op de bodem van ons land heeft uitgeoefend en welke zich vooral openbaarde in storingen in normale ligging van veenlagen en in hevige zandverstuivingen, die verklaren, hoe men soms meters diep onder het zand op veentjes stuit.

Bosch en heide.

Na de pauze kwam het jongste deel van het quartair, het alluvium of holoceen, aan de beurt. De ontwikkeling der bosschen in West-Europa in de tijdvakken, waarin dat holoceen verdeeld wordt: het boreaal, het atlanticum, het subboreaal en het subatlanticum, werd uit de resultaten der pollen-analyse verklaard. Een parklandschap met

verspreide groepen berken, wiken en alden, de eerste boomen, werd opgevoeld door de bosschen van berken en dennen die op deze plaatsen maken voor hazelaars, linden, eiken, terwijl op vochtiger terrein vooral de zich vestigde. Meestal eerst tegen het einde van het atlanticum verschenen beuk en kastanje.

Spreker meende, dat uit de resultaten van het onderzoek van kleine veentjes tusschen de voormalige uitgestrekte heidevelden niet wordt afgeleid, dat de Drentsche heiden niet zo oud zijn, als vroeger door sommigen werd aangenomen, de grootste uitbreiding der heide begon in de bronstijd, dus 2000 à 1000 jaar voor het begin van onze jaartelling.

Het nut van samenwerking van archeologisch en stuifmeelonderzoek werd aangehaald door de vermelding van de uitkomsten, welke door de samenwerking had opgeleverd in het bosveld (planten van Gerumsberget in Zweden, Hengelo-Walle in Oost-Friesland) en in ons land bij

bronstijdvondst bij Roswinkel, waar een bronzen bijel en een barmsteenkrans en een bronzen bijel en een barmsteenkrans op 1500 jaar voor Chr. mogelijk maakte en het stuifmeelonderzoek de boschsamenstelling van die tijd uitwees. Ook de veenbrug bij Emmerschans kwam hier ter sprake. Getracht zal worden op dezelfde wijze de vondst van het stuifmeelonderzoek van de kleedingresten etc. met stuifmeelonderzoek in de desbetreffende veenlagen te doen plaats vinden.

Bij nieuwe vondsten verdient het onderzoek de voorwerpen niet schoon te maken, maar het aanklevende veen te bergen en in beschikking van deskundigen te stellen.

Menschen voor 15000 jaar.

Voor de dateering van vondsten uit de steentijd moet vooral de geologie hulp verlenen. In dit verband werd gewezen op de laatste ontdekking van bewerkte vuursteen uit de oudste steentijd door majoor Mallinckrodt bij Wezep op de Veluwe, welke door prof. Van der Vliet en spreker op geologische gronden in de Riss-tusschenijstijd (pl m. 180.000 jaar geleden) is geplaatst, een dateering, die door de spreker dr. Bursch zeker niet te vroeg werd geacht. De omstandigheid, dat van andere Nederlandische archaeologische zijde de artefacten — het menschenlijk gebruik — van deze voorwerpen in twiifel is getrokken, schreef spreker te zijner

feit, dat de oudheidkundigen in ons land te over weinig ervaring hebben opgedaan met de cultuur van de oudste steentijd. Bekende Engelsche en Fransche specialisten op dat gebied, o.a. Abbé Breuil, kunnen zich met de gedachte dateering der vuursteenen van Wezep niet vereenigen.

De Oudheidkamer.

Aan het slot van zijn voordracht werd er op het nut van een instelling als de Oudheidkamer te Emmen, mits deze haar verzameling en streekmuseum bewaart. Getracht werd de hand te leggen op al hetgeen, dat wat de kennis van de geschiedenis van Zuid-Oost Drenthe van belang is. Voorwerpen en gegevens die betrekking hebben op de vervingen, behooren in het museum thuis, opdat men zich later de het veen verdwenen zal zijn, een beeld van vormen van de wijze, waarop het vervingbedrijf werd uitgeoefend. Ook zou het van belang zijn, indien nog bijeengebracht kon worden al het overgeblevene, dat verband heeft met de vroegere boekweitbrandcultuur. Van groot waarde, ook voor de wetenschap, zou het zijn het bewaren, zooveel mogelijk in de oorspronkelijke toestand, van een niet te klein complex veen, bij voorkeur daar, waar de lagen het dikst zijn, waar zich dus een „doos” in de ondergrond bevindt. Op die wijze zou een natuurlijk archief van de geschiedenis van bosch en veen in de omgeving behouden blijven, die zich uitstrekt over een periode van ongeveer 10.000 jaar.

Emmen
24. 7. 39.

Het landschap „De Lutte” behoort tot het mooiste, dat Twente te bieden heeft

Oorsprong van sagen en sprookjes

We hebben ten Noorden van den Vasser Hooijdijk, zooals we onlangs beschreven, dank zij de opeen-troeping van oude namen, een centrum ontdekt, dat voor leven en cultuur van onze voor-ouders zeer belangrijk moet zijn geweest. Het zal een beetje moeite geven de nadere bijzonderheden ter plaatse te onderzoeken. We zitten daar in het Nederlandsch-Duitsche grensgebied en de wederzijdsche bewakers konden snuffelende en scharrelende onderzoekers wel eens voor smokkelaars aanzien en, hun plicht doende, hun onaangename oogenblikken bezorgen. Daarom doen de liefhebbers goed elders naar oud cultuurgoed te speuren en dat kan best, want er zijn in Twente veel meer van die oude centra, bijv. De Lutte, het Oost-Twentsche heuvelgebied.

Het landschap „De Lutte” behoort ongetwijfeld tot het mooiste, dat Twente te bieden heeft. Hooge heuvels, diepe dalen, prachtige esschen en bosschen, een rijk gevarieerde plantengroei kunnen daar oog en hart bekoren. De toerist kan er genieten van verre rondblikken, op Ootmarsum met zijn Kuiperberg, op Gildehaus en Bentheim met hun molens en hun sterk massief kasteel. Wanneer hij de landelijke bevolking ongekunsteld tegemoet treedt, wordt de stadsche bezoeker vriendelijk ontvangen en gaarne vertelt het landvolk hem de oude spookgeschiedenissen, de sprookjes en sagen van de streek. Het zijn er niet weinige en daaruit kunnen we opmaken in een landgedeelte te zijn, dat sinds onheuglijke tijden bewoond is geweest.

Veel kan men op die wijze te hooren krijgen van witte wieven en hunen. Op den Tankenberg had de knecht van het Rickestaan een avontuur met een hunenvrouw, die zoo graag eens een menschenvinger wilde voelen. De knecht stak haar den steel van een mestvork toe, die door de vrouw tot pulver gewreven werd, uit woede om de handelwijze van den knecht. 't Is ons nu niet om dit avontuur te doen, doch om den naam Rickestaan, die ons hier wordt gegeven als een naam van een erf en die afgeleid kan zijn van een bijzondere steen, die daar eenmaal stond, een gericht steen of een richtsteen. Dat zou dus de steen kunnen zijn, waarnaar men de oriëntering ter plaatse had ingericht of waarnaar men zich richten moest, wanneer men de zon op een bepaalden dag wilde zien opkomen.

Nu is het algemeen bekend, dat de groote graniet-kei, die bij de St. Plechelmuskerk te Oldenzaal ligt, daar vanaf den Tankenberg is heengesleept. Men heeft dat zeker niet zonder bedoeling gedaan. De steen moet een bijzondere beteekenis hebben gehad voor de heidensche voorouders. Ook na de invoering van het Christendom moet die steen zijn aantrekkingskracht op het volk hebben behouden, zoodat men besloot hem een plaats te geven bij het Christelijke heiligdom, dat op zijn beurt een heilige Germaansche plek gekerstend had. Zelfs na dien is de steen een rol blijven vervullen in het gedachtenleven van het volk, want er zijn om dien steen nog verschillende sagen gesponnen.

De Tankenberg

De Tankenberg zelf heeft zonder eenigen twi- fel groote beteekenis gehad in heidensche tij- den. Men heeft daar zelfs den geheimzinnigen tempel van Tanfana gezocht, over welks verwoesting Tacitus bericht. Dit zoeken moest wel zeer ge- geefsich zijn. De Tanfana-tempel is verwoest op een strafexpeditie der Romeinen, om de Neder- laag te wreken, die Varus leed met zijn legioenen in den strijd tegen Arminius in het jaar 9 na Christus. Die Tanfana-tempel stond zeker er- gens in Duitschland, in de nadere of verdere omgeving van Paderborn, en toch is bij het zoeken op den Tankenberg een merkwaardige plek gevonden. Een piek, waar men een mooi uitzicht heeft, waar men een koepel heeft gebouwd, die nu door een opschrift de herinnering aan Tan- fana levend houdt en die op andere plekken van beteekenis georiënteerd is.

Een echte hunen-woonplaats was de Haken- berg in De Lutte. Vanaf den ouden volksburch de Hunenberg in het Voltherbroek, liep men onder de aarde een gouden weg naar den Hakenberg, waar de hoofdman der hunen verblijf hield, zoo vertelt de sage, die daar- door zelfs een materieel verband legt tusschen „hune-” en Hake.

Wij weten reeds, dat ons in het woord hune, het oude, het heidensche tegemoet treedt. De hunen, die men vaak verward heeft met de Aziatische Hunnen, waren de reuzen uit den voor-tijd, anders van aard en van vermogens dan de menschen. Men wil hune in verband brengen met hunde, dat op dood slaat, en men ziet beteekenis-overeenkomst met den dooden- god Henne. Men kent in Twente nog het „hen- nekleed”. Hoe dan ook, hune staat altijd in be- trekking tot beteekenisvolle overblijfselen uit voor-Christelijke tijden en nu wordt hier het verband gelegd tusschen hune en hake door dien gouden weg en doordat de hoofdman der hunen op den Hakenberg woont. Deze hoofd- man daalt in den midden-wintertijd van zijn berg af en gaat als: „Hakkelseerd” mee met de „wilde jacht”. Dit wijst er op, dat de woor- den hune en hake ook van beteekenis zijn bij de mid-winterviering. De Hakenberg ligt trou- wens in het heilige Noorden van „De Lutte”.

In den middenwinter-, den Joeltijd, be- schouwde de Germaan de aarde door het licht verlaten en zoomede van de goede geesten. De aardgeesten, de Noordreuzen, de hunen van den Hakenberg hadden vrij spel, totdat de nieuwe lichtgod was geboren. We mogen dus aannemen, dat de vele Hakenbergen etc. alle met dit winterlijk gebeuren en met de mid- winterviering in verband staan.

Het dorp en de gemeente Haaksbergen zouden dus niet genoemd zijn naar bergen, die in een hoek of haak van de grens lig- gen, maar we zouden in het oude „Hackes- bergen” zoo'n hunen- of reuzenberg voor ons hebben, alsook in de vele Haaksche, Harix, Herikerbergen enz. Toch liggen in de gemeente Haaksbergen heuvels in een hoek van de grens, merkwaardiger wijze heet 't daar „op den Braam”, een naam, dien we reeds vroeger zijn tegengekomen bij de Braambergen en die meer beteeke- nis heeft dan de braamstruiken, die er op groeien.

Dagblad v. Twente, 15.4.29

Met de natuur verweven

De Germanen waren echte natuurmensen en heel hun geest was met de natuur verweven. In elk stukje natuurleven zagen zij een symbool van hun eigen leven en van hetgeen er om hen heen gebeurde. Zij wisten van de zonnewenteling. Ze zagen haar in den zomer een grooten boog aan den hemel beschrijven, in den winter een kleinen en wanneer die boog zijn minimum had bereikt, dan wisten ze, dat de omkeering kwam, dat de weg werd ingeslagen naar een nieuw leven, een nieuw zonnjaar. Dan was het de tijd der feesten en der erwijding. De jonge kinderen moesten ingewijd worden in de beteekenis van den zonnegang en was van dien boog niet de braamstruik een symbool, die lange soepele takken schiet, die met een boog ter aarde buigen, om daar opnieuw te wortelen? Zat daar niet de symboliek in van de jeugd, die ook den ouderdom opvolgt, van de jonge generatie, die zich zelfstandig maakt van de oudere? Daarom kropen de kinderen door de braamstruikbogen om gewijd te worden voor hun levenstaak en opgedragen te worden aan den jongen lichtgod, die uitgeschreden kwam op een kleinen zonnegang. Ziedaar iets van de beteekenis der Braambergen, die men zoo talrijk vindt in de Germaansche streken.

In de omgeving van De Lutte is ons echter geen Braamberg bekend. Wel vonden we daar tusschen de stoom-tramlijn en den weg naar Denekamp een Hondenburg. Tusschen den Harenberg en de Hooge Lutte ligt het Duivenst. In de Roorder Heurne-hoek ligt de Stutst. en daarmede komen we weer op het gebied der paarden. Een merrie is in het Duitsch een „Stute“, een paardenfokkerij een „Gestüt“. Een „steed“ is in Engeland een strijdros en, o, groote overgang, in Twente heet witte- en krentebrood „stoete“ en onze Hollandsche paardefokkerijen heeten „stoeterijen“.

Wat dat nu met ons wittebrood te maken heeft? Wel, het paard was bij de Germanen het offerdier. We weten nu echter al wel, wanneer men iets offerde, dat een symbool van het paard kon zijn, dan was dat evengoed. Gaf men iets, bijv. het wittebrood, den vorm van een paard, dan stond dit brood voor het paard. Nu zijn er nog streken, waar op bepaalde dagen brood gebakken wordt, dat veel op een liggend paard lijkt. Bij ons werd vroeger de stoete gebakken op den kortsten dag, den dag, gewijd aan St. Thomas, hier nog lang heel gemoedelijk „stoetentooms“ genoemd. Die stoete was dus eigenlijk bestemd om op het mid-winterfeest, in plaats van een paard, geofferd te worden. Stoete was voor 50 jaar in Twente nog iets zeldzaams, men at algemeen roggebrood, liefst van eigen verbouw. Stoete kwam, dat vertellen alle oude mensen als jeugdherinnering, alleen op hooge feestdagen op tafel, waardoor de afkomst van het offermaal wordt aangeduid.

In „de Lutte“ komen nog veel meer interessante namen voor, ook zulke, die blijkbaar gerelateerd zijn, bijv. het „Kruisselt“. Door dit landgoed loopt een opmerkelijke oriëntatielijn naar de plek, waar vroeger Marke-vergaderingen plaats hadden op den Lutteresch en verder naar den: „Monninkhof“. Ook ligt daar het „Heilige Holt“. Voorts vindt men er de „Hel“. Of dit een demonisatie is, of het oude woord hel voor licht, durven we niet uit te maken. In elk geval heeft deze holle weg zijn helschen naam niet gekregen, omdat het er „zo 'n kleien was vuur mènskén en peerde“ die transporten moesten verrichten door dit ravijn, dat ze zeiden „'t was doar de hel“, zooals de volksmond het wil.

RALPH BENDER.

Holtingerzand, historische plaats.

25.000 jaar geleden kampeerden hier
de rendierjagers.

Interessante vondsten van den heer Voerman.

HOLTINGERZAND. Maandag.

Tusschen de dorpen Uffelte en Wapserveen liggen, dicht bij elkaar, het Holtinger- en het Westertzand. Van beide dorpen uit is men er in een half uur en wie over genoeg energie en tijd beschikt om er eens een middag voor te nemen en langs de kronkelende landwegjes en heidepaadjes te trekken, die

pension en ... heeft vanaf dat oogenblik praktisch elke dag van zijn leven gewijd aan oudheidkundige onderzoekingen in de gemeente Havelte. En het succes was boven verwachting.

We kwamen een beetje onverwacht, maar niettemin was de heer Voerman gaarne bereid ons iets te vertellen van het resultaat van zijn onderzoekingen. Het werd meer dan een kort onderhoud, het werd een buitengewoon

De vindplaats in het Holtingerzand.

zal daar nimmer spijt van hebben. Want niet alleen, dat hier nog veel bewaard is gebleven van het sprookje van de groote stille heide, die steeds maar meer afgeknabbeld en geschonden wordt, men komt ook langs plaatsen, waar de historie spreekt.

Want eens hebben hier de rendierjagers gekampeerd, die kwamen uit het dal van de Dordogne in midden-Frankrijk. Dat is zoo'n slordige 25.000 jaar geleden, in de oud-Steen Tijd. Ze hebben hier, geleefd, gehongerd en gevochten en ze zijn hier gestorven.

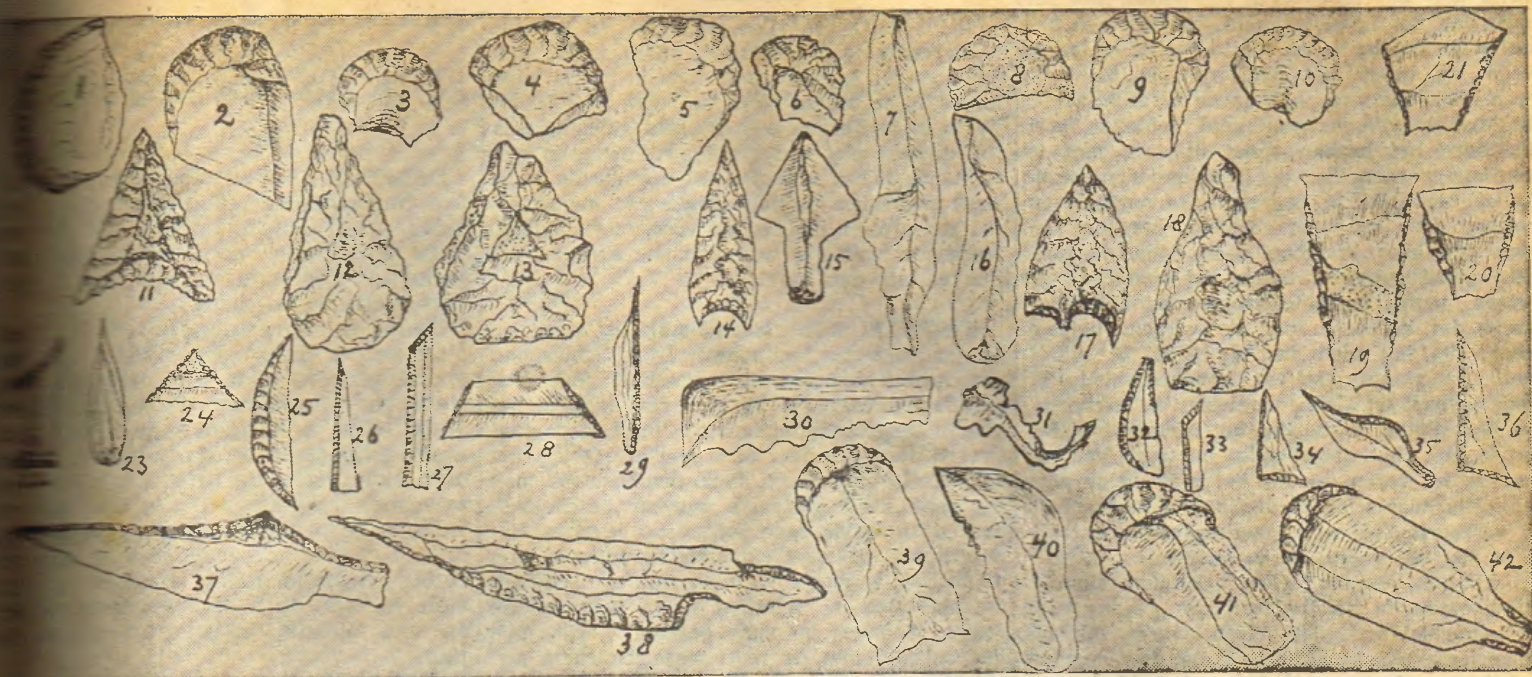
Nu leven we in 1939.

Er is crisis, er is oorlogsdreiging en de groote mond regeert de wereld, waar de stilte en de rust en het gezonde verstand dure artikelen zijn geworden.

En wie dan op een vroege voorjaarsdag aan de rand van het Holtingerzand staat en in een beetje wijsgeerige stemming zijn gedachten door de eeuwen heen laat tuimelen, die krijgt een neiging om te glimlachen.

interessante les in prae-historie, die de interviewer van den geïnterviewde kreeg. En het duurde een heele middag....

— Toen ik in de zomer van 1932 hier kwam, vertelde de heer Voerman, ben ik begonnen met het terrein te verkennen en vooral de gesteldheid van de bodem te onderzoeken. Ik was er van overtuigd, dat de bodem in Havelte een schat van prae-historische artefacten moest bevatten, maar het is natuurlijk de groote moeilijkheid uit te vinden, waar men zoeken moet. De voorbereiding kan dan ook niet ernstig genoeg zijn. In de winter en in het voorjaar van 1933 heb ik het geheele terrein nauwkeurig in kaart gebracht, aan de hand van de topografische kaarten. Toen ben ik zoo langzamerhand met de onderzoekingen op het terrein begonnen en stuk voor stuk heb ik de vier stuifzanden, het Kamperzand, het Uffelterzand, het Westertzand en het Holtingerzand onderzocht op prae-historische werktuigjes. En, ik mag wel zeggen, dat het succes boven verwachting is geweest. Ik heb in deze vier jaar uitsluitend in de gemeente Havelte ruim 6000 prae-historische voorwerpen gevonden. Deze voorwerpen stammen uit het Neolithicum (jong-Steen Tijd, ongeveer 5000 vóór Chr. tot Christus geboorte), het Mesolithicum (middel-Steen Tijd, ongeveer 16.000 tot 5000 jaar voor Chr.)

EEN „BLOEMLEZING” UIT DE VONDSTEN VAN DEN HEER VOERMAN.

NEO-lithisch zijn: de SCHRAPPERS 1 t/m 6, 8, 9 en 10, de PIJLSPITSEN 11 t/m 15, 17 en 18.
 Meso-lithisch zijn: de PIJLSPITSEN (z.g. „hunebed”-spitsen) 19, 20 en 21.
 PALAEO-lithisch zijn: de PIJLSPITSEN 22 t/m 29 en 32 t/m 36, het ZAAGJE 30, het VISCHHAAKJE 31.
 FER + boortje (gebroken) 42.
 Mes 7 en 16, hoewel uit een MESO-lithische vindplaats, komen vrijwel overeen met die, zoowel uit het NEO- als uit het PALAEO-lithicum.

Alle voorwerpen zijn afgedrukt op NATUURLIJKE grootte.

de heer G. H. Voerman te Havelte, de onderzoekingen van het Holtingerzand, baanbrekend werk heeft iets over den heer Voerman zelf. Hij was vroeger als kind in Havelte geweest en de H.B.S. te Meppel bezocht. Hij is hij naar Zuid-Afrika vertrokken, hij verbrachte geruime tijd bij de Spoorwegen in Havelte. Hij is geweest. Na zijn terugkeer in Havelte is de heer Voerman jarenlang geweest bij de inspectie van de Spoorwegen, totdat hij gepensioneerd werd. Hij was voor hem de tijd aangebroken van zijn jeugddroom, die de jaren door onvoldaan was gebleven, in vervulling te brengen. Hij trok naar Havelte, ging hier in

en het jong-Palaeolithicum (oud-Steentijd, ongeveer 30.000 tot 16.000 jaar voor Chr.). De begrenzing van deze tijdperken is natuurlijk ruim genomen en men mag niet precies aan deze jaartallen vast houden. Nu is het interessant, dat uit het Kamperzand uitsluitend neolithische en mesolithische voorwerpen te voorschijn zijn gekomen, uit het Uffelterzand uitsluitend neolithische, uit het Holtingerzand overwegend neolithische, enkele mesolithische en dan een aantal jong-palaeolithische stukken. Ook in het Westerzand vond ik alle drie groepen. Al deze werktuigen zijn van vuursteen (silex). De neolithische voorwerpen bestaan overwegend uit z.g. rondschrappers of knopschrappers en schaafjes, die gebruikt werden om de huiden van de buitgemaakte dieren

Z.O.Z.

te maken en het vel van de beenderen te bewerken. Ik vond ook veel z.g. holschaafjes, die werden om de schachten van de pijlen te maken. In het Westerzand heb ik ook neolithische pijlspitsen gevonden. Al deze neolithische voorwerpen zijn licht of grijs van kleur en vrijwel altijd is de bewerking overwegend rond. De bewerking is zeer fraai in vergelijking met voorwerpen, die van veel oudere datum dateeren. Waarlijk is dat een gevolg van het feit, dat in die tijd ook reeds bronzen en ijzeren voorwerpen begon te gebruiken. De voorwerpen dragen allemaal een oppervlaktebewerking. De mesolithische voorwerpen bestaan uit pijlspitjes, meestal van witte kleur, die doorschijnend. Ze zijn meer langwerpig van vorm en aan de kanten zeer glad gebuigt, z.g. steil-retouche. De mesolithische voorwerpen uit het Jong-palaeolithicum, zijn meestal grijsgeel en kas- van kleur en van overwegend langwerpig vorm. Zij zijn veel grooter dan de neolithische voorwerpen en buitengewoon bewerkt. Sommige voorwerpen getuigen van een groote kunstzin.

Kampen van rendierjagers. Ik hecht, vervolgde de heer Voerman, de grootste beteekenis aan de palaeolithische vondsten in het Holtinger- en het Westerzand omdat hierdoor een zeker licht valt op de oudste bewoners van ons land. Want hier moeten in de oud-Steentijd rendierjagers gekampeerd hebben. De tegenwoordige gesteldheid van de bodem laat ons nog duidelijk zien, hoe toen het landschap er ongeveer uitgezien moet hebben. Tijdens orkaanperiodes in de laatste IJstijd, de z.g. Würm-IJstijd — zooals U weet zijn er vier IJstijden geweest — zijn verschillende kuilen en zandruggen in het landschap ontstaan. Deze zandruggen zijn en waren natuurlijk ook toen reeds letterlijk bezaaid met vuursteen en zwervkeien, die afgezet zijn in de voorlaatste of Riss-IJstijd. Tusschen het Holtinger- en Westerzand ligt op het oogenblik een moeras, dat in de oudheid een meer is geweest. Het Holtinger- en het Westerzand en een breede stuifzandrug, die de beide zanden verbindt, vormden toen resp. de zuidelijke, westelijke en noordelijke oever van deze binnensee, die zeker 30 h.a. groot geweest is. De rendier-jagers, die behoorden tot het z.g. langschedelige Cro Magnon-ras, vonden hier een buitengewoon geschikte kampplaats. Zij

vonden beschutting in de luwten en waren in de onmiddellijke nabijheid van het water, dat voor hen als bijvoedselbron van groote beteekenis was. Deze menschen leefden vrijwel uitsluitend van de rendierjacht en vermoedelijk waren ze afkomstig uit midden-Frankrijk, uit het dal van de Dordogne, waar verschillende prae-historische vondsten overeenstemmen met de voorwerpen, die in het Holtinger- en Westerzand gevonden zijn. Ook in Meiendorf bij Hamburg zijn vrijwel gelijke vondsten gedaan en bij even nadenken kan men zich er een voorstelling van maken, hoe de situatie in die prille tijden was. Tegen het voorjaar, als het warm werd en er veel vliegen kwamen, trokken de rendieren in ontzaglijke kudden vanuit het zuiden en midden van Frankrijk naar het noorden, de koude streken tegemoet. Drenthe was toen reeds duizenden jaren vrij van ijs, maar de grens van de Würm-IJskap lag toen nog ongeveer langs de kust van het tegenwoordige Jutland, Sleeswijk-Holstein, Mecklenburg, Brandenburg, Polen, enz. De rendieren trokken dicht aan deze grens toe, om tegen de winter weer terug te keeren in Zuidelijke richting. Ze baanden wegen door de wildernis en werden altijd achtervolgd door menschen en door roofdieren.

De menschen deden dat trekken heusch niet voor hun plezier. Ze moesten leven en zonder het rendiervleesch was dat niet mogelijk. Ze overvielen de kudden bij het overtrekken van stroomen, wanneer de voorhoede te water ging en maakten buit wat ze konden.

Men stelle zich het ontzettend zware leven van deze menschen voor. Altijd op jacht achter de rendierkudden, die hun eenigste voedselbron vormden. Levend in een vrijwel arctisch klimaat, zooals dat op het oogeblik nog in het noorden van Siberië heerscht. Slechts gering beschut tegen de ijzig koude winden, steeds trekend door buitengewoon moeilijk terrein en vaak door ijskoude stroomen. Op

eeuwige voet van oorlog met de roofdieren die ook om de rendierkudden heen-zwierven en met slechts gebrekkige wapens tot hun beschikking om zich tegen lynxen, wolven en beren te verdedigen. Vaak hongerlijdend, als de jacht niet voldoende had opgeleverd, want als er geen rendierkudden in de buurt waren, dan was er niets te eten. Ander voedsel dan rendiervleesch was er practisch niet. De vegetatie van het landschap moet ongeveer gelijk zijn geweest aan die van de tegenwoordige toendra's in Siberië. Korstmos, berkjes en wat dwergwilgjes vormden de eenige begroeiing, Misschien waren er in de korte, koude zomer wat bessen en wat vogeleieren te vinden, maar dat was dan ook alles.

Geleerden, die met klem waarschuwen tegen het gevaar van eenzijdige voeding en elkaar over de verschillende vitaminen in de haren zitten, waren er toen blijkbaar nog niet....

Wat moeten dat een kere's geweest zijn, die rendierjagers uit de oudste Steentijd. Het leven was zoo hard, dat het ras zich automatisch gezond hield. Zieken en zwakken hadden geen enkele levenskans en de baby's die er in slaagden de eerste weken van het leven door te komen, hadden zulk een vitaliteit, dat ze later ook wel tegen een stootje konden.

— Wat ik hier aan de rand van het Holtingerzand gevonden heb, vertelde de heer Voerman, houd ik voor een soort werkplaats van deze rendierjagers. Naast verschillende pijlspitsen en messen vond ik n.l. verschillende steensplinters, die sporen van bewerking dragen en verschillende platte steenen, die vermoedelijk zijn gebruikt als hand-aambeeldjes.

Deze menschen kenden wel reeds het geheim van het vuurmaken, maar aardewerk om iets in te koken, kenden ze niet. Het oudste aardewerk, dat in deze streken gevonden is, is het z.g. hunebeddenvaatwerk, dat van een 3500 à 4000 jaar geleden dateert. Ook hier bij is het opvallend, dat het aardewerk van de oudste datum de mooiste bewerkingen vertoont.

Het is opmerkelijk, dat ik op al die vindplaatsen geen enkel stukje brons gevonden heb. Het eenige brons, dat ik in Havelte gevonden heb, bestaat uit enkele stukjes van een bronzen dolk. Ik meen daaruit te mogen concluderen, dat de menschen in deze streken tot ver na Christus, overwegend steenen werktuigen hebben gebruikt. Maar wie weet, wat er nog eens voor de dag komt....

De heer Voerman toonde ons vervolgens de schatten, die hij in de loop van deze vijf jaar in Havelte gevonden heeft. Het was buitengewoon interessant, vooral wanneer men daarbij voorgelicht wordt door een deskundige, die gedurende zijn geheele leven het grootste deel van zijn vrije tijd gewijd heeft aan de studie van de „levende” historie.

We leerden het onderscheid neolithische, mesolithische en palaeolithische voorwerpen, en stonden verstond de kunstzinnigheid van die oude rendierjagers van het Holtinger- en Westertzand, die hun moeilijke levensomstandigheden, met rust en lust hadden, hun kleine en werktuigen met zooveel toewijding te bewerken.

De heer Voerman maakte ons daarbij op een interessante bijzonderheid opmerkzaam. De vondsten in het Holtinger- en in het Westertzand dateeren beide uit het Jong-palaeolithische tijdperk. Toch vertoonde ze een merkbaar verschil. De werktuigjes, die in het Holtingerzand zijn gevonden, zijn vrijwel alle van grijze vuursteen, terwijl zéér enkele zwart of crème-kleurig zijn. De voorwerpen, die in het Westertzand voor de dag zijn gekomen, zijn ook van vuursteen, doch uitsluitend rood-cornalijnkleurig. Waarschijnlijk speelde hier de schoonheidszin een rol. De eene stam vond rood mooier, de andere grijs-geel. Want hieruit blijkt wel, dat bij het Holtingerzand en bij het Westertzand twee verschillende stammen gelegerd hebben. Het kunnen tijdgenooten geweest zijn en dan hadden ze elkaar langs de Stuitzandrug binnen de vijf minuten kunnen bereiken.... Maar even goed kunnen er eenige duizenden jaren tusschen liggen....

Het was een zeldzame en kostbare verzameling, die de heer Voerman ons liet zien. Elk stukje, hoe klein ook, is geregistreerd in een klapper, die op zijn beurt weer correspondeert met kaarten en foto's. Alles is met buitengewone nauwkeurigheid geregistreerd en men krijgt in deze eenvoudige kamer in Havelte in korte tijd een kijk op de vroegste geschiedenis van deze streken, die menig museum niet kan geven. Altijd is de levende „leerschool van de spade” oneindig veel interessanter dan de dikste boeken over geschiedenis.

Wie werkelijk serieus belang stelt in de erfenis van de oudste bewoners van deze streken, hij bringe eens een bezoek aan den heer Voerman. We gelooven niet, dat de ware liefhebber daar tevergeefs zal aankloppen.

Mypeler Crf. 10.3.39.